

บทที่ 2

ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 ประวัติความเป็นมาและกระบวนการผลิตกระดาษ

การผลิตกระดาษครั้งแรกสุดนั้น เกิดขึ้นที่ประเทศจีน ราว 200 ปีก่อนคริสกาล โดยทำขึ้นมาจากเปลือกของต้นหม่อน (Mulberry Bark) ซึ่งผลิตได้จากใยต้นแฟกซ์ (flax fiber) ชาวอาหรับได้เรียนรู้กรรมวิธีการทำกระดาษจากชาวจีน แล้วนำไปเผยแพร่ในประเทศอิตาลี และเยอรมันตอนใต้ ชาวมัวร์ (moors) ได้นำเข้าสู่ ประเทศสเปน ราวศตวรรษที่ 12 แล้วแพร่กระจายสู่ฝรั่งเศส เยอรมันตะวันตก เนเธอร์แลนด์และเบลเยียม ตามหลักฐานของอังกฤษ ได้บันทึกไว้ว่า มีการผลิตกระดาษขึ้น ในราวปี ค.ศ. 1310 ในประเทศอเมริกา ราวปี 1690 ที่รัฐเพนซิลวาเนีย ต่อมาราวศตวรรษที่ 16 ประเทศจีนก็คิดค้นวิธีการผลิตกระดาษที่ทำมาจากเยื่อไม้ (wood pulp) ด้วยกรรมวิธีการผลิตด้วยเครื่องจักรนั้นเริ่มมีในประเทศอังกฤษเป็นครั้งแรก เมื่อปี ค.ศ. 1867 แต่ในที่นี้จะขอกกล่าวถึงเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการผลิตกระดาษสอยดาว เท่านั้น อุตสาหกรรมเยื่อและกระดาษในประเทศไทย ขณะนี้ถือได้ว่าเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ประเภทหนึ่ง ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศไม่น้อยเลย นับจากปี พ.ศ. 2486 ซึ่งเป็นปีแรกที่มีการติดตั้งเครื่องทำเยื่อกระดาษและเริ่มได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล ปัจจุบันประเทศไทยมีโรงงานผลิตกระดาษอยู่ 36 แห่ง โรงงานผลิตเยื่ออีก 4 แห่ง ในจำนวนทั้งหมดนี้มีโรงงาน 17 แห่งซึ่งมีคนงานรวมถึง 6,000 คน ที่ได้รับการสนับสนุนเป็นพิเศษจากคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (BOI)

จากรายงาน Pulp & Paper International (1993) ระบุว่า ปริมาณความต้องการของตลาดโลกในการบริโภคกระดาษทุกประเภทโดยรวมเพิ่มสูงขึ้นมากจาก 116 ล้านตันในปี พ.ศ. 2525 เป็น 250 ล้านตันในปี พ.ศ. 2535 (อัตราการบริโภคเฉลี่ย 45 กิโลกรัมต่อคนต่อปี) หรือเพิ่มขึ้นมากกว่าเท่าตัวภายในระยะเวลา 10 ปี สำหรับสถานภาพของประเทศไทยนั้น แหล่งข้อมูลจากธนาคารแห่งประเทศไทยได้รายงานว่า ปริมาณความต้องการกระดาษทั้งประเทศประมาณ 1.4 ล้านตัน (ในขณะที่กำลังการผลิตสูงสุดที่ทำได้คือ 1.3 ล้านตัน) คิดเป็นอัตราการบริโภคกระดาษเฉลี่ย 25 กิโลกรัมต่อคนต่อปี กระดาษพิมพ์เขียนมีอัตราการขยายตัวมากที่สุดร้อยละ 13 ตามด้วยกระดาษกราฟและกระดาษแข็ง มีอัตราการขยายตัวใกล้เคียงกันคือร้อยละ 12

อนึ่งการขยายตัวของกระดาษพิมพ์เขียนในประเทศไทย เป็นผลมาจากการเจริญเติบโตของ ประเทศและการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรที่รู้หนังสือและมีอำนาจการซื้อสูง ส่วนการขยายตัวของกระดาษแข็งเป็นผลมาจากการขยายตัวต่อเนื่องมาจากอุตสาหกรรม ที่ใช้บรรจุภัณฑ์กระดาษ ทั้งเพื่อการส่งออกและเพื่อการบริโภคภายในประเทศ แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาสัดส่วนการใช้กระดาษแต่ละชนิดภายในประเทศแล้วกระดาษคราฟท์ ยังคงเป็นหลักอยู่ด้วยอัตราร้อยละ 52 ตามด้วยกระดาษพิมพ์เขียน กระดาษแข็ง และกระดาษอนามัย ตามลำดับ ดังนี้ (พรทวี พึ่งรัมย์ , 2537.)

กระดาษคราฟท์	ร้อยละ 52
กระดาษพิมพ์เขียน	ร้อยละ 19
กระดาษแข็งและกระดาษกล่อง	ร้อยละ 13
กระดาษอนามัย	ร้อยละ 4
อื่นๆ	ร้อยละ 12

ความรู้เกี่ยวกับกระดาษสอยดาว

กระดาษสอยดาว เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่เป็นผลงานสิ่งประดิษฐ์จากน้ำมือมนุษย์ ที่ได้ใช้ความเพียรพยายามปรับปรุงคัดแปลงธรรมชาติ ให้เกิดประโยชน์ใช้สอย โดยแรกเริ่มเดิมที นั้น ชาวซอง ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองในแถบ จ.จันทบุรี ได้ใช้ประโยชน์ลำต้นของต้นสอยดาว ทำเป็นคอกสัตว์หรือที่พักอาศัย ต่อมา อาจารย์เชื้อชาย ทิพย์สมบัติบุญ อาจารย์จากภาควิชาเคมี คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สถาบันราชภัฏรำไพพรรณี เห็นว่าเยื่อในเปลือกของลำต้นสอยดาวมีลักษณะพุดล้วยกับปอสา น่าจะทำเป็นกระดาษได้ จึงได้เริ่มทำการศึกษาทดลองเป็นระยะเวลานานหลายปี จนประสบผลสำเร็จสามารถทำออกมาเป็นกระดาษ และมีการเผยแพร่วิธีการทำกระดาษให้กับกลุ่มแม่บ้าน ในเขต อ.เมือง และอำเภอใกล้เคียง เพื่อประกอบเป็นอาชีพเสริม แต่กระดาษสอยดาวในระยะแรกนั้นมีจะมีสีเข้มเป็นสีน้ำตาลอ่อน มีเนื้อหยาบและเหนียว ไม่เหมาะต่อการนำไปใช้ประโยชน์อื่นๆ ได้ นอกจากห่อสิ่งของ ซึ่งก็ไม่นเป็นที่นิยมนักเพราะสีสันมีลักษณะไม่ชวนมองเท่าใด

ต่อมากรมส่งเสริมอุตสาหกรรมได้เข้ามาช่วยเหลือ ให้การสนับสนุนทางด้านวิชาการและเทคโนโลยีในการผลิตกระดาษสอยดาวให้กับกลุ่มแม่บ้านซึ่งทำการผลิตอยู่แล้ว จนสามารถผลิตกระดาษสอยดาวให้มีคุณภาพใกล้เคียงกับกระดาษสา และมีสีสันต่างๆ เพิ่มมากขึ้น พร้อมกับได้มีการจัดส่งเจ้าหน้าที่ไปให้การอบรมกรรมวิธีการแปรรูปกระดาษสอยดาว ให้เป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น กระดาษห่อของขวัญ การ์ดอวยพร ปกสมุดโน้ต ดอกไม้ แฟ้ม และอื่นๆ ได้ อย่างความสวยงามและน่าประทับใจ โดยสีสันของผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่มักจะออกไปในแนวโทนสีธรรมชาติ เช่น โทนสีในกลุ่มเอิร์ทโทน อันได้แก่ สีเขียวขี้ม้า สีปูน สีอิฐ สีน้ำตาล และสีกากี เป็นต้น เนื่องจากไม่มีการฟอกสี เพราะต้องการเน้นกลุ่มตลาดต่างประเทศที่ให้ความสนใจ

ผลิตภัณฑ์หัตถกรรม (Handcrafts) ที่ทำจากวัสดุธรรมชาติล้วนๆ โดยปราศจากสารเคมีที่เป็นพิษต่อสิ่งแวดล้อม แต่ถึงกระนั้นสภาวะทางการตลาดของผลิตภัณฑ์แปรรูปจากกระชายสอยดาวก็ยังไม่คึก เนื่องจากงานหัตถกรรมในลักษณะนี้มีคู่แข่งมาก และมูลค่าของผลิตภัณฑ์ยังมีค่าน้อยเมื่อเทียบกับระยะเวลาที่ใช้ทำซึ่งถือว่าไม่คุ้มค่านัก ส่วนกระชายสอยดาวนั้น ยังไม่เป็นที่แพร่หลายนักจากที่ผ่านมายังพบปัญหาในการผลิตอยู่มาก ตลอดจนยังขาดการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่โดดเด่น สะดุดตาและเป็นเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์จากกระชายสอยดาว แต่เนื่องจากกระชายสอยดาวผลิตมาจาก ต้นสอยดาวซึ่งเป็นไม้พุ่มเขตร้อน (Primarily tropical shrubs) ซึ่งอยู่ในวงศ์ EUP และมีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Mallotus paniculatus* Muell.Arg ชาวไทยภาคอีสานเรียกว่า “ปอหนู” ภาคเหนือเรียก “ปอเบา” ทางใต้เรียก “พังແຮ” และเนื่องจากต้นสอยดาวชอบขึ้นตามดินลูกรังริมทางหลวงภายหลังจากการไถนาเพื่อสร้างถนนจึงถูกเรียกว่า “ไม้เบ็กนา” นอกจากนี้ยังมีชื่อเรียกอื่นๆ อีกหลายชื่อ เช่น สลัดป่าง จีเต่า เป็นต้น

ลักษณะของต้นสอยดาว เป็นพืชโตเร็วลำต้นเมื่อโตเต็มที่จะสูงมากกว่า 2.00 เมตร ส่วนคุณภาพของกระชายสอยดาว มีลักษณะคล้ายๆ กับกระชายสาแต่เส้นใยจะสั้นกว่าและมีความเหนียวมาก แม้จะถูกน้ำ ก็ไม่เปื่อยยุ่ยสามารถตากให้แห้งและนำมาใช้ได้อีก ผิวสัมผัส(Texture) ของกระชายก็มีความสวยงาม และด้วยลักษณะของเส้นใยที่สม่ำเสมอ จึงเหมาะที่จะนำไปศึกษาและพัฒนาเพื่อแปรรูปให้เป็นผลิตภัณฑ์ในรูปแบบต่างๆ โดยไม่ต้องกังวลในเรื่องความทนทานของกระชาย และเป็นกระชายที่ผลิตจากวัสดุในท้องถิ่นที่หาได้ง่ายและมีอยู่ตามธรรมชาติ โดยไม่ต้องกลัวว่าจะขาดแคลน เพราะต้นสอยดาวเกิดง่ายและมีอัตราการเจริญเติบโตที่เร็วมาก

อย่างไรก็ตาม การผลิตกระชายสอยดาวก็เป็นผลิตภัณฑ์สิ่งหนึ่ง ที่บ่งบอกถึงจังหวัดจันทบุรีเพราะเป็นแห่งแรกที่มีการคิดค้นประดิษฐ์ขึ้น เพื่อเป็นการสืบทอดและพัฒนาการผลิตกระชายสอยดาวรวมถึงการพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องใช้ เครื่องประดับตกแต่งจากกระชายสอยดาวให้เป็นที่แพร่หลายจึงเห็นควรได้รับการพัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยีภูมิปัญญาชาวบ้าน สืบต่อไปสอยดาวเป็นไม้พุ่มเขตร้อน (Primarily tropical shrubs) ซึ่งอยู่ในวงศ์ EUP และมีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Mallotus paniculatus* Muell.Arg ชาวไทยภาคอีสานเรียกว่า “ปอหนู” ภาคเหนือเรียก “ปอเบา” ทางใต้เรียก “พังແຮ” และเนื่องจากต้นสอยดาวชอบขึ้นตามดิน ลูกรังริมทางหลวงภายหลังจากการไถนาเพื่อสร้างถนน จึงถูกเรียกว่า “ไม้เบ็กนา” นอกจากนี้ยังมีชื่อเรียกอื่นๆ อีกหลายชื่อ เช่น สลัดป่าง จีเต่า เป็นต้น

ลักษณะของต้นสอยดาว

สอยดาวเป็นพืชโตเร็ว ชอบบริเวณที่มีแสงแดดมาก ชอบน้ำปานกลาง ลำต้นเมื่อโตเต็มที่จะสูงมากกว่า 2.00 เมตร ใบจะมีลักษณะแหลมเรียวคล้ายกับใบตะขบดอกของต้นสอยดาว

จะงอกออกมาจากลำต้น มีลักษณะเป็นข้อเป็นสีขาว ส่วนผลของต้นสอยดาวนั้นจะเป็นเม็ดเล็ก ๆ สีเขียวรวมกลุ่มเป็นพวง

กรรมวิธีการผลิตกระดาศสอยดาว

กรรมวิธีการผลิตกระดาศสอยดาวนั้นมีขั้นตอนในการทำเหมือนกับการผลิตกระดาศด้วยมือทั่ว ๆ ไป คือ

1. ตัดลำต้น
2. ลอกเปลือกออก
3. นำมาต้ม
4. ลอกเอาเนื้อใน
5. แช่เนื้อที่ได้ลงในค่าง
6. นำมาตากแดดให้แห้ง
7. ล้างให้สะอาดอีกครั้ง
8. ต้มเปลือกในน้ำค่าง
9. ล้างน้ำให้สะอาด
10. นำขึ้นตีบดให้ละเอียด
11. ละลายเชื้อไว้ในน้ำ
12. ช้อนขึ้นเป็นแผ่นด้วยตระแกรง
13. นำไปตากแดด
14. แกะกระดาศออก
15. ตัดเจียนขอบ
16. นำไปใช้ได้

ราคากระดาศสอยดาว

เนื่องจากกระดาศสอยดาวเป็นกระดาศชนิดใหม่ที่อยู่ในช่วงของการพัฒนา ความหลากหลายของกระดาศและจำนวนการผลิตยังมีไม่มากนัก ราคาขายจึงยังไม่แน่นอนนัก ที่มีขายอยู่มี 2 ราคา คือ กระดาศสีน้ำตาล (เกิดจากการต้มเปลือกนอกรวมด้วย) ราคา 5 บาท/แผ่น กระดาศข้อมสี ราคา 6 บาท/แผ่น

คุณภาพของกระดาษสอยดาว

กระดาษสอยดาวมีลักษณะคล้ายๆกับกระดาษสาแต่เส้นใยจะสั้นกว่าและมีความเหนียวมาก ในการผลิตจึงไม่ต้องใส่สารเพิ่มความเหนียวเลย ส่วนสีสันทึบได้นั้นหากต้องการให้เยื่อขาวเพื่อจะนำไปย้อมสีอื่นๆ ได้สวยต้องขูดเปลือกนอกออกเพราะหากไม่ขูดเปลือกนอกออก จะมียางทำให้กระดาษที่ได้ออกสีน้ำตาลมาก เวลานำไปย้อมแล้วไม่สวย

ลักษณะขนาดความหนาบางของกระดาษนั้น มีหลายขนาด ทั้งแบบบาง แบบหนา และหนามาก ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของลูกค้าที่ต้องการ โดยถ้าหากลูกค้าต้องการให้ กระดาษที่มีความบางมากๆ ก็ต้องสั่งพิเศษ เพราะผู้ผลิตก็ต้องใช้ความสามารถในการตีเยื่อให้ฟูหรือกระจายออกให้มากซึ่งต้องอาศัยเวลาและความชำนาญในการตีเป็นอย่างมาก

ปัญหาและอุปสรรคในการผลิตกระดาษสอยดาว

จากการสังเกตและสอบถามจากผู้ผลิตกระดาษสอยดาว พบว่ามีปัญหาในการผลิตดังนี้

1. ขาดผู้ที่มีความชำนาญในการผลิต เนื่องจากชาวบ้านเพิ่งรู้จักการทำกระดาษ ถึงแม้ว่าจะมีวิทยากรจากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมมาจัดอบรมให้ แต่ชาวบ้านก็ยังต้องอาศัยเวลาในการฝึกฝนให้ชำนาญอีก
2. จังหวัดบุรีรัมย์เป็นเขตพื้นที่ที่มีอากาศร้อนและฝนตกชุก ทำให้ไม่มีแสงแดดสำหรับใช้ในการผึ่งกระดาษ เพื่อขับไล่ความชื้นออกจากกระดาษ จึงทำให้การผลิตกระดาษต้องหยุดชะงักบ่อยครั้ง ปริมาณกระดาษที่ผลิตออกสู่ตลาดได้จึงน้อย
3. การแปรรูปกระดาษเพื่อเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ นั้นชาวบ้านยังขาดความรู้ทางด้านการออกแบบ ส่วนใหญ่จึงมักจะลอกเลียนแบบ ผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ที่อยู่ในท้องตลาด จึงขาดเอกลักษณ์ที่เป็นของตนเองและบางครั้งตกแต่งเกินความจำเป็น ผลิตภัณฑ์จึงขาดจุดเด่นและความน่าสนใจไป
4. การตลาดยังไม่ดีนัก เนื่องจากคนส่วนใหญ่ยังไม่รู้จักกระดาษชนิดนี้ จึงต้องทำการประชาสัมพันธ์และจัดแสดงตามงานต่างๆ เพื่อให้คนได้รู้จักมากขึ้น

ข้อดีของกระดาษสอยดาว

1. เป็นกระดาษที่ผลิตจากวัสดุในท้องถิ่นที่หาได้ง่าย และมีอยู่ตามธรรมชาติ โดยไม่ต้องกลัวว่าจะขาดแคลน เพราะต้นสอยดาวเกิดง่ายและมีอัตราการเจริญเติบโตที่เร็วมาก
2. กระดาษสอยดาวมีความเหนียวมาก แม้จะฉีกน้ำ ก็ไม่เปื่อยยุ่ย สามารถตากให้แห้งและนำมาใช้ได้อีก ผิวสัมผัส (Texture) ของกระดาษก็มีความสวยงาม และด้วยลักษณะของเส้นใยที่สม่ำเสมอ จึงเหมาะที่จะนำไปศึกษา และพัฒนาเพื่อแปรรูปให้เป็นผลิตภัณฑ์ในรูปแบบต่าง ๆ โดยไม่ต้องกังวลในเรื่องความทนทานของกระดาษ

การออกแบบผลิตภัณฑ์จากกระดาษสอยดาว

การศึกษาวิจัยในขั้นตอนนี้ ได้ทำการทดลองผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากกระดาษสอยดาวที่มีศักยภาพสูง และคัดเลือกไว้เป็นสินค้าเพื่อการทดลองตลาด โดยมีการออกแบบและศึกษาเทคนิคการผลิตภัณฑ์ ดังต่อไปนี้

- กล้องเอนกประสงค์
- ปกสมุดโน้ต
- กระเป๋าใส่กีฟร้อป
- กรอบรูป
- กล้องใส่เครื่องเขียน
- กล้องใส่เครื่องประดับ
- กล้องใส่ผ้าไหม
- กล้องกระดาษทิชชู
- โคมไฟกระดาษสอยดาว
- ดอกไม้ที่ทำด้วยกระดาษสอยดาว

(เชื้อสาย ทิพย์สมบัติบุญ ภาควิชาเคมี คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
สถาบันราชภัฏรำไพพรรณี)

2.1.2 หลักการออกแบบผลิตภัณฑ์

หลักการออกแบบการออกแบบผลิตภัณฑ์ในปัจจุบันมีบทบาทมากขึ้น สังเกตได้จากการออกแบบสินค้าแทบทุกชนิดจะถูกออกแบบให้มีความงาม น่าสนใจ น่าใช้ สีสันสะดุดตา เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้พบเห็น ผู้ออกแบบได้ใช้เกณฑ์ศิลปะ และหลักการผลิตตามแบบอุตสาหกรรม สร้างสรรค์งานขึ้นมาโดยคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย ต้นทุนการผลิตและสภาพทางเศรษฐกิจของสังคมในชีวิตประจำวันของผู้ใช้สินค้าเป็นหลักการออกแบบผลิตภัณฑ์ โดยการนำหลักการต่างๆ ที่กล่าวไว้ข้างต้นมาสร้างสรรค์เป็นความนิยมทางด้านจิตใจแก่นมนุษย์ การสร้างสรรค์ต้องมีพื้นฐานความงามและสร้างจินตนาการให้ผู้เห็นเข้าใจได้ หลักการออกแบบผลิตภัณฑ์ควรคำนึงถึงสิ่งสำคัญ ดังนี้

หน้าที่ใช้สอย (Function) คือ ต้องออกแบบผลิตภัณฑ์ให้มีหน้าที่ใช้สอยถูกต้องตามความจริงใจ นักออกแบบจะต้องมีจุดประสงค์อย่างชัดเจนที่จะนำมาใช้ประโยชน์และสนอง

ความต้องการของผู้ใช้ให้มากที่สุด นอกเหนือจากหน้าที่และประโยชน์ใช้สอยของผลิตภัณฑ์แล้ว อาจมีรายละเอียดการใช้งานอย่างอื่น เช่น โต๊ะทำงานในสำนักงานสมัยใหม่ ประโยชน์ใช้สอยหลัก เพื่อใช้งานแต่ยังสามารถประกอบกันให้ได้รูปแบบต่างๆ เพื่อสะดวกสบายในการทำงาน และเหมาะสมกับพื้นที่สำนักงาน

ความปลอดภัย (Safety) นักออกแบบต้องเข้าใจในงานที่ออกแบบอย่างแท้จริง มี การศึกษาข้อมูล มีการทดลอง มีการประเมินผลและมีการแก้ไขปัญหาก่อนที่จะผลิตงานสู่ตลาด เพื่อให้เกิดความปลอดภัยแก่ผู้ใช้ เช่น วัสดุที่ใช้ผลิตนั้นเกิดสารพิษหรือไม่ ผลิตภัณฑ์ต้องไม่มี ส่วนที่แหลมคมมากเกินไป ซึ่งจะก่อให้เกิดอันตรายต่อผู้ใช้

ความแข็งแรง (Construction) คือ ความแข็งแรงของผลิตภัณฑ์ นักออกแบบต้อง ศึกษาชนิดของวัสดุ คุณสมบัติ คุณลักษณะพิเศษของวัสดุในแต่ละชนิดก่อนนำออกไปใช้ ในการออกแบบควรเลือกใช้โครงสร้าง หรือชนิดของวัสดุให้เหมาะสมกับผลิตภัณฑ์

ความสะดวกสบายในการใช้งาน (Ergonomics) คือ ความสัมพันธ์กลมกลืนกับของ ขนาดความกว้าง ยาว หรือขีดจำกัดของอวัยวะต่างๆ ของผู้ใช้ผลิตภัณฑ์

ความสวยงามน่าใช้ (Aesthetics or sales appeal) หมายถึงการออกแบบ ผลิตภัณฑ์ให้มีรูปร่างขนาดสีสนสวยงามน่าใช้ ชวนซื้อ นอกจากควรจะช่วยกระตุ้นเกี่ยวกับ รสนิยมแก่ผู้บริโภคให้ดีขึ้น โดยผู้ออกแบบต้องมีความเข้าใจความต้องการของตลาดที่แท้จริงด้วย แบบที่สวยงามต้องดึงดูดลูกค้าได้เป็นอย่างมาก แบบที่ออกมาไม่ควรหนาหรือบอบบางมากเกินไป ผู้ออกแบบผลิตภัณฑ์นั้นต้องสามารถสนองความต้องการได้พร้อมทั้งรูปแบบ สไตร์ รูปทรงที่มี ลักษณะเป็นของตัวเอง

ราคา (Cost) หมายถึงจำนวนเงินที่ผู้ซื้อจ่ายสำหรับสินค้า โดยราคาจะถูกกำหนด จากมูลค่าของสินค้านั้น ถ้าผู้ซื้อและผู้ขายกำหนดมูลค่าของสินค้าใกล้เคียงกัน การซื้อขายก็จะ เกิดขึ้น ราคาจึงเป็นตัวกลางที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความเป็นเจ้าของสินค้านั้น

การซ่อมแซมง่าย (Ease of maintenance) คือต้องออกแบบให้มีการแก้ไข ซ่อมแซมได้ง่าย ไม่ยุ่งยาก เช่น จินส่วนบางชิ้นสามารถถอดได้ง่ายเมื่อเกิดการชำรุด

กระบวนการผลิต คือ วิธีที่ทำให้ต้นทุนการผลิตต่ำ ควรมีการวางแผน ดำเนินการผลิตโดยรอบครอบ และจะต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ในการออกแบบผลิตภัณฑ์ การ เลือกวัสดุวิธีการผลิตและอุปกรณ์ในการผลิต

การขนส่ง คือ ต้องคำนึงถึงการออกแบบบรรจุภัณฑ์ เพื่อให้สินค้ามีความปลอดภัย ในการขนส่งก่อนถึงมือผู้บริโภค

การออกแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก

การเดินทางท่องเที่ยวไปสู่สถานที่ใดที่หนึ่ง นอกจากนักท่องเที่ยวจะนำความประทับใจในสถานที่ที่สวยงาม และทรงคุณค่านั้นกลับมาเป็นความทรงจำแล้ว สิ่งที่จะนำติดไม้ติดมือได้ก็คือ สินค้าพื้นเมือง ซึ่งอาจมีแรงจูงใจมาจากความคิดที่ว่า ราคาย่อมเยาเพราะซื้อในแหล่งผลิต หรือเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นนั้น ดังนั้นตามสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ จึงมักจะมีสินค้าที่ระลึก สำหรับจำหน่ายให้นักท่องเที่ยวได้ซื้อหากลับบ้าน เพื่อเป็นอนุสรณ์ว่าครั้งหนึ่งได้เคยเยือนสถานที่นั้นมาแล้ว หรืออาจเป็นของฝากสำหรับเพื่อนฝูง ญาติมิตร คนคุ้นเคยกันก็เป็นได้

ปัจจุบันงานศิลปหัตถกรรมในแต่ละท้องถิ่นของไทย ได้กลายมาเป็นสินค้าของที่ระลึกทางการท่องเที่ยวที่มีบทบาทสำคัญและมีผลต่อการกระตุ้นเศรษฐกิจของชาติ ได้เป็นอย่างดี เพราะค่านิยมของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศก็มักจะซื้อหาสินค้าของที่ระลึกเพื่อเป็นของตนเองและของฝากญาติมิตรกันทุกครั้งที่มีโอกาส จึงนับได้ว่าเป็นการสร้างงานและสร้างรายได้ให้คนในท้องถิ่นที่มีแหล่งท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี และด้วยฝีมือที่ประณีตงดงาม ประกอบกับความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น ทำให้งานศิลปหัตถกรรมของไทยบางประเภทมีชื่อเสียงเลื่องลือและเป็นที่ต้องการของคนทั่วไป จนบางครั้งถึงกับกลายเป็นแหล่งผลิตขนาดใหญ่กันทั้งหมู่บ้าน รวมเป็นทั้งแหล่งขายปลีกและขายส่ง และเป็นแหล่งท่องเที่ยวไปด้วยในตัว อาทิเช่น ไร่กระชายสาที่บ้านบ่อสร้าง อำเภอสันกำแพง และเครื่องไม้แกะสลักที่บ้านถวาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ เครื่องปั้นดินเผา ต.ด่านเกวียน อำเภอด่านเกวียน จ. นครราชสีมา เป็นต้น

ในการผลิตสินค้าที่ระลึกให้เป็นที่ยิมนั้น อาจจะต้องประกอบไปด้วยปัจจัยหลายๆ อย่าง ทั้งทางด้านรูปแบบ ฝีมือและชั้นเชิงการผลิต รวมไปถึงกลยุทธ์ทางการตลาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขั้นตอนของการออกแบบ ซึ่งถือได้ว่ามีความสำคัญมากในการผลิตสินค้าที่ระลึก ซึ่ง วิรัตน์ชัย บุญภักดี (2537:128-129) ได้ให้แนวทางในการผลิตสินค้าที่ระลึกไว้ 6 แนวทาง ดังต่อไปนี้

1. พยายามใช้วัสดุในท้องถิ่นให้ได้มากที่สุด เพื่อเป็นการใช้ทรัพยากรที่หาได้ง่าย และมีอยู่ใกล้ตัวให้ได้ประโยชน์ ซึ่งจะเป็นการลดต้นทุนและเพิ่มพูนมูลค่าให้กับวัสดุที่อาจทิ้งขว้างอยู่ในท้องถิ่นได้ เช่น ไข่ฟาง เปลือกข้าวโพด เปลือกหอย เมล็ดพืช ใบตาล ดินกอก ดินเคย เป็นต้น

2. ผลงานที่ผลิตจะต้องแสดงออกถึงสารรูป (Image) หรือเอกลักษณ์ของท้องถิ่น เป็นการดียิ่ง เพราะจะสอดคล้องกับการเป็น “สินค้าของที่ระลึก” อย่างแท้จริง เช่น หากไปทางท้องถิ่นภาคเหนือ สินค้าของที่ระลึกก็น่าจะถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมล้านนา หรือศิลปหัตถกรรม

แบบเรียบง่ายของชาวเขาส่งออกมาก ภาควัตถุสิ่งของที่ระลึกก็น่าจะแสดงออกถึงศิลปวัฒนธรรม ปักผ้าได้และกลั่นไหมของทะเล เช่น รูปหนังตะลุง ผ้าบาติก เรือจำลอง ถึงประดิษฐ์จากเปลือกหอย หรือกะลามะพร้าว เสื้อผ้าพิมพ์ลวดลายหรือภาพเกี่ยวกับทะเล เป็นต้น

3. พยายามใช้แรงงานด้านหัตถกรรมให้มากที่สุด เพราะนักท่องเที่ยวส่วนมากมาจากเมืองใหญ่ ๆ ซึ่งกล่าวได้ว่ามาจากสังคมอุตสาหกรรมหรือสังคมเครื่องจักร สินค้าที่เป็นหัตถกรรมหรือที่เรียกว่า Handmade เป็นสิ่งแปลกและหายาก จึงเกิดค่านิยมให้ชมชอบและสะสมกัน ในขั้นตอนการผลิตหากจำเป็นต้องใช้เครื่องจักรกลเข้าช่วยเพื่อผลิตสินค้าจำนวนมากๆ ก็ให้ใช้เฉพาะส่วนที่จำเป็นและใช้อย่างประหยัด จนผลิตออกมาแล้วแยกไม่ออกว่าส่วนไหนเป็นฝีมือ “หัตถกรรม” หรือ “เครื่องจักร”

4. ให้ขนาดและน้ำหนักของสินค้าสามารถจะนำพาไปได้สะดวก และไม่เสียหายง่ายถ้าเป็นสินค้าขนาดใหญ่ก็สามารถแยกส่วนหรือถอดชิ้นส่วนออกบรรจุในกล่องหรือหีบห่อ เพื่อความสะดวกต่อการขนส่งและไม่บอบสลายระหว่างทาง

5. หีบห่อบรรจุสินค้าจะต้องแข็งแรง รูปทรงกะทัดรัด เก็บรักษาสินค้าได้อย่างปลอดภัย ไม่เสียหายระหว่างทาง นำพาสะดวก มีความสวยงาม มีชื่อและสัญลักษณ์ของร้านบนตัวหีบห่อนั้นด้วยเพื่อสร้างความประทับใจแก่ผู้ซื้อและยังเป็นการประชาสัมพันธ์ร้านค้าในระหว่างทางนำกลับบ้านของผู้ซื้อไปด้วยในตัว

6. มีความละเอียด ประณีต รูปแบบและประโยชน์ใช้สอยสอดคล้องเหมาะสม สามารถใช้ประดับตกแต่ง และใช้งานได้ในตัว

7. รูปแบบแปลกใหม่ แต่มีลักษณะเค้าโครงของศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือมีการสอดแทรกอยู่บ้าง โดยอาจจะประดิษฐ์รูปแบบ ขนาด หรือวัสดุให้หลากหลายออกไป โดยศึกษาความต้องการของตลาดด้วย

2.1.3 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)

1. ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันของกลุ่มบุคคลที่มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกขั้นตอนของโครงการพัฒนาชนบท การมีส่วนร่วมต้องเป็นไปในรูปที่ผู้รับการพัฒนา เข้ามามีส่วนกระทำให้เกิดการพัฒนา มิใช่เป็นผู้รับการพัฒนาตลอดไป ทั้งนี้เป็นการเกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาที่แท้จริงและถาวร

การมีส่วนร่วมของประชาชน	ไม่ใช่หมายความว่าเพียงการดึงประชาชนเข้ามา
ทำกิจกรรมตามที่ผู้นำท้องถิ่นคิดหรือจัดทำขึ้น	เพราะแท้จริงแล้วในหมู่บ้านหรือชุมชนต่าง ๆ มี

กิจกรรมและวิธีดำเนินงานของคนอยู่แล้ว ประชาชนมีศักยภาพที่จะพัฒนาหมู่บ้านของตนได้ แต่ผู้บริหารพัฒนามักไม่สนใจสิ่งที่มีอยู่แล้ว โดยพยายามสร้างสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมาเพื่อให้ได้ชื่อว่าเป็นความคิดหรือโครงการของคน

ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนหรือชุมชนสามารถเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจ ในการกำหนดนโยบายพัฒนาท้องถิ่น อันเป็นกระบวนการขั้นต้นของการวางแผนในการพัฒนาท้องถิ่นที่เป็นที่อยู่อาศัยในการดำรงชีวิตของคน นอกจากนั้นหลังจากที่ได้กำหนดวัตถุประสงค์และแผนงานร่วมกัน และปฏิบัติงานตามแผนงานของโครงการดังกล่าวร่วมกันแล้ว ยังมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์จากการบริหาร รวมทั้งมีส่วนในการควบคุม ประเมินผลโครงการต่าง ๆ ของท้องถิ่น ซึ่งอาจเป็นไปโดยทางอ้อม คือ ผ่านกรรมการที่เป็นฝ่ายบริหารงานของหมู่บ้านหรือเป็นไปโดยตรง คือ ได้เข้ามีส่วนร่วมด้วยตนเอง(สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ. 2545 : 113 – 118)

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2542 :138–139) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม 2 ลักษณะ คือ

1. การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาดังแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการพัฒนาดังกล่าวจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

2. การมีส่วนร่วมทางการเมือง แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

2.1 การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชน หรือชุมชน พัฒนาขีดความสามารถของคนในการจัดการเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของชุมชนอันจะก่อให้เกิดกระบวนการ และโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตน และได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา

2.2 การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐ มาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลักโดยการกระจายอำนาจในการวางแผน จากส่วนกลางมาเป็นส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมีลักษณะเป็นเอกเทศ ให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหาร มีอำนาจต่อการจัดสรรทรัพยากรอยู่ในมาตรฐานเดียวกัน โดยประชาชนสามารถตรวจสอบได้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการคืนอำนาจในการพัฒนาให้แก่ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง

การมีส่วนร่วมเป็นพฤติกรรมที่ประชาชนหรือคนที่อยู่ร่วมกันในสังคม ได้พัฒนาปัญญา ความรู้ความสามารถ โดยแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อพัฒนาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและสังคมนั้นจะต้องเกิดจากแนวความคิดในหลาย ๆ ด้าน เพื่อความเข้าใจในการศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมให้เข้าใจถ่องแท้ ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ	
ห้องสมุดวิจัย	
วันที่.....	23 มิ.ย. 2555
เลขทะเบียน.....	247225
เลขเรียกหนังสือ.....	

อภิชัย พันธเสน (2539 : 165) ได้เสนอไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ อำนาจในการตัดสินใจที่เน้นเรื่องอำนาจ และการควบคุมโดยการมีกิจกรรมร่วมกันของประชาชนที่ไม่เคยมีส่วนเกี่ยวข้องในทางปฏิบัติ คำว่าการมีส่วนร่วมนั้นเป็นผลจากการต่อสู้ในทางรูปธรรมและการขัดแย้งทางสังคม หรือโดยความพยายามที่จะปรับความหมายให้ใกล้เคียงกับสภาพของสังคมที่เป็นจริง กระบวนการดังกล่าวจึงมีแนวโน้มไปในลักษณะแนวประชาชนหรือการเรียกร้องในลักษณะที่เป็นประชาธิปไตยและมีการปลดปล่อยให้มีอิสระมากขึ้น

อคิน รพีพัฒน์ (2539 : 49) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการและควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี ในฐานะสมาชิกสังคมในการมีส่วนร่วม ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้ และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปแบบการตัดสินใจในการกำหนดวิถีชีวิตของตนอย่างเป็นตัวของตัวเอง

องค์การอนามัยโลก / ยูนิเซฟ (WHO / UNICEF) (ธวัช สติทธิกิจโยธิน. 2543: 29; อ้างอิงจาก WHO / UNICEF. 1979 .Report of the International Conference on Primary Health Care.P.49) ให้ความหมายการมีส่วนร่วม คือ การที่กลุ่มของประชาชนก่อให้เกิดการรวมตัวที่สามารถจะกระทำการ ตัดสินใจ ใช้ทรัพยากรและมีความรับผิดชอบในกิจกรรมที่กระทำโดยกลุ่ม

องค์การสหประชาชาติเห็นว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนต้องมีความหมายครอบคลุมถึง

การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการพัฒนา

การที่ประชาชนมีส่วนร่วมช่วยเหลือในการปฏิบัติตามโครงการ

การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจต่อกระบวนการพัฒนา

กุนจันทร์ สิงห์สุ (ธวัช สติทธิกิจโยธิน. 2543 : 29 ; อ้างอิงจาก กุนจันทร์ สิงห์สุ. 2535 .ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบำรุงรักษาสระเก็บน้ำโครงการ กสข. หน้า. 16) ได้สรุปถึงการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคล กลุ่มคน หรือองค์กรประชาชนได้อาสาเข้ามามี ส่วนร่วมในการตัดสินใจ การดำเนินงานโครงการ การแบ่งปันผลประโยชน์และการประเมินผลโครงการพัฒนาด้วยความสมัครใจ โดยปราศจากข้อจำกัดที่มาจากบุคคลภายนอก และเป็นไปเพื่อสนองตอบต่อความต้องการของสมาชิกในชุมชน รวมทั้งมีอำนาจอิสระในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการพัฒนาให้กับสมาชิกด้วยความพึงพอใจ และผู้เข้ามามีส่วนร่วมมีความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการด้วย

ดูว์ลาห์ (ชูชาติ พ่วงสมจิตร. 2540 : 11 ; อ้างอิงจาก Duhlah , 1970 . .Some Perspection on Phenomimon of Participation.P. 88 - 98) กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วม (Participation) ว่าเป็นคำที่มีความหมายกว้าง และใช้ในบริบทที่แตกต่างกัน นักการศึกษาใช้คำนี้

ในการอ้างอิงถึงการมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ กิจกรรม หรือโครงการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา นักรัฐศาสตร์ใช้คำนี้ในความหมายของการเข้าร่วมกับสถาบันทางการเมืองของชุมชน เช่น การไปออกเสียงเลือกตั้ง นักสังคมวิทยาใช้ในความหมายของการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ส่วนกลุ่มอื่น ๆ ใช้คำนี้ในความหมายของการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ

แม้ทัศนะเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมจะมีความแตกต่างกัน แต่นักเขียนหลายคน ก็ได้ อ้างถึงข้อตกลงของสหประชาชาติและสังคมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Economic and Social Council States) ปี 1929 ที่ได้อภิปรายถึงเรื่องของการมีส่วนร่วมและสรุปว่า การมีส่วนร่วมนั้นต้องการการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องตามแบบประชาธิปไตย จากประชาชนอย่างสมัครใจในเรื่อง 3 ประการ คือ

1. เป็นเรื่องที่สนับสนุนส่งเสริมต่อการพัฒนา
2. มีการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นผลจากการพัฒนานั้นอย่างเสมอภาคกัน
3. มีความเชื่อถือในการตัดสินใจ เพื่อกำหนดเป้าหมาย กำหนดนโยบายและแผนรวมทั้งการนำโครงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไปสู่การปฏิบัติ (ชูชาติ พ่วงสมจิตร.2540 : 11; Midgley and others.1986.Community Participation ,Social Development and TheState .P. 25)

โคเฮนและอัฟฮอฟ (ชูชาติ พ่วงสมจิตร. 2540 : 11 ; อ้างอิงจาก Cohen and Uphoff. 1977 .Participation' Place in Rural Development. P. 6) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมในทัศนะของการพัฒนาชนบท ว่า “ การมีส่วนร่วมจะต้องประกอบด้วยการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องของประชาชน 4 ประการ ” ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจว่า จะทำอะไร และทำด้วยวิธีการอย่างไร
2. มีส่วนในการดำเนินโครงการ ตัดสินใจในการให้ทรัพยากรสนับสนุนโครงการและการร่วมมือกับองค์กรหรือกลุ่มกิจกรรมเป็นการเฉพาะ
3. มีส่วนในการแบ่งปันผลประโยชน์อันเกิดจากโครงการพัฒนา
4. มีส่วนในการประเมินผลโครงการ

องค์การสหประชาชาติ (ชูชาติ พ่วงสมจิตร.2540:12; อ้างอิงจาก U.N. 1981. Popular Participation as a strategy for promoting community level action...P. 5) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม (Participation) ว่าหมายถึงการสร้างโอกาสให้สมาชิกทุกคนของชุมชนและสมาชิกในสังคมที่กว้างกว่าสามารถเข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือ และเข้ามามีอิทธิพลต่อกระบวนการดำเนิน กิจกรรมในการพัฒนารวมทั้งมีส่วนได้รับประโยชน์จากผลของการพัฒนาอย่างเท่าเทียมกัน

องค์การอนามัยโลก / ยูนิเซฟ (ชูชาติ พ่วงสมจิตร. 2540 : 12 ; อ้างอิงจาก WHO / UNICEF. 1982 .Report of The International conference on Primary Health Care.P.41-49) ให้ความหมายเชิงปฏิบัติการของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง ความเชื่อมั่นในตนเอง ความมีอิสระ

ในตนเอง และการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยโครงการนั้นจะประสบความสำเร็จเมื่อชุมชนเป็นผู้กำหนดความต้องการและใช้ประโยชน์จากโครงการนั้น ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเมื่อบุคคลภายนอกที่เข้ามาเกี่ยวข้องได้ถอนตัวออกไปแล้ว โครงการนั้น ๆ ก็ยังคงอยู่ต่อไปได้

โดยสรุปแล้วการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนได้ริเริ่ม ร่วมคิด ร่วมทำงาน มีความต้องการ มีความรับผิดชอบต่อกิจกรรม เพื่อให้เกิดผลประโยชน์และดำเนินงานได้ตามเป้าหมายที่กำหนด

การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคล กลุ่มคน หรือองค์กร ประชาชน ได้ร่วมกันคิดแก้ไขปัญหาการดำเนินการและกิจกรรมในชุมชน โดยร่วมวางแผนโครงการ ร่วมปฏิบัติงานในลักษณะของการเสียสละแรงงาน บริจาคเงิน วัสดุสิ่งของ ร่วมแบ่งปันผลประโยชน์และร่วมติดตามผลงานด้วยความสมัครใจมีความรู้สึกเป็นเจ้าของเพื่อพัฒนาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมหรือชุมชน ให้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

2. ประเภทของการมีส่วนร่วม

การแบ่งประเภทของการมีส่วนร่วมของนักวิชาการทั้งหลายยังมีความแตกต่างกันและใช้เกณฑ์ในการแบ่งที่แตกต่างกัน ตัวอย่าง เช่น แนวคิดของ โคเฮนและอัฟฮอฟ (ชูชาติ พ่วงสมจิตร. 2540 : 12 ; อ้างอิงจาก Cohen and Uphoff. 1977 .Rural Development Participation...P. 6) ที่มองการมีส่วนร่วมว่ามี 3 มิติ ได้แก่ มีส่วนร่วมในเรื่องอะไร ใครที่เข้ามามีส่วนร่วมและมีส่วนร่วมด้วยวิธีการอย่างไร จากแนวคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการแบ่งประเภทของการมีส่วนร่วมจะต้องใช้เกณฑ์หลักถึง 3 เกณฑ์ สำหรับนักวิชาการอื่นๆ เช่น อาร์นสไตน์ (ชูชาติ พ่วงสมจิตร. 2540 : 12 ; อ้างอิงจาก Arnstein.1969.Ladder of Citizen participation...p.216) แบ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็นบันได 8 ขั้น โดยอาร์นสไตน์ใช้อำนาจในการตัดสินใจของประชาชนเป็นเกณฑ์ในการจำแนกระดับของการมีส่วนร่วม ตั้งแต่ขั้นต่ำที่สุด คือ ประชาชนไม่มีอำนาจตัดสินใจใด ๆ ไปจนถึงขั้นสูงสุด คือ อำนาจเป็นของประชาชน อย่างไรก็ตาม มีนักวิชาการคนหนึ่ง คือ แวน คุสเชลเดอร์ฟ ได้รวบรวม แนวคิดในการจำแนกประเภทของการมีส่วนร่วม (Types of Participation) ของนักวิชาการต่าง ๆ และใช้คุณลักษณะ (Characteristics) 9 ประการ มาจำแนกการมีส่วนร่วมออกเป็น 9 ประเภทดังต่อไปนี้ (Dusseldorp. 1981:P. 35 –53)

1. การจำแนกตามระดับความสมัครใจ (Degree of Voluntariness)
2. วิธีของการมีส่วนร่วม (Way of Involvement)
3. ความเข้มของการมีส่วนร่วม (Intensities of Activities)
4. ความถี่ของการมีส่วนร่วม (Frequency of Activities)
5. ระดับของประสิทธิภาพ (Degree of Effectiveness)

6. พิสัยของกิจกรรม (Range of Activities)

7. ระดับขององค์การ (Organizational level)

8. ผู้เข้าร่วม (Participants)

9. ลักษณะของการวางแผน (Style of Planning)

การจำแนกประเภทของการมีส่วนร่วมตามลักษณะ 9 ประการนี้ เป็นประโยชน์ต่อการวัดระดับการมีส่วนร่วมเป็นอย่างมาก เพราะทำให้เห็นภาพของการมีส่วนร่วมได้อย่างหลากหลายมิติ และถ้าได้ผสมผสานคุณลักษณะจากทุกมิติเข้าด้วยกันแล้ว ก็ ช่วยให้เห็นลักษณะพฤติกรรมการมีส่วนร่วมได้อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาในส่วนรายละเอียดของการมีส่วนร่วมแล้วจะเห็นว่าการมีส่วนร่วมทั้ง 9 ลักษณะนั้น มิได้เป็นอิสระต่อกัน เพราะลักษณะภายในของการแบ่งแต่ละวิธีมีความซ้ำซ้อนกัน แต่ถึงอย่างนั้นก็ตาม วิธีการแบ่งลักษณะการมีส่วนร่วมของ คุสเชลคอฟ ก็ช่วยให้เห็นภาพได้หลากหลายมิติยิ่งขึ้น

แม้แนวคิดในการจำแนกการมีส่วนร่วมของคุสเชลคอฟ จะมีความครอบคลุมอย่างมาก แต่ก็ยังมีแนวคิดของนักวิชาการที่อยู่นอกกรอบการแบ่งของคุสเชลคอฟ ซึ่งนักวิชาการไทยท่านหนึ่ง คือ บัญชร แก้วส่อง ได้สังเคราะห์แนวคิดของการมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้นจากแนวคิดของคุสเชลคอฟอีกหนึ่งลักษณะได้แก่ การมีส่วนร่วมที่จำแนกตามขั้นตอนในการมีส่วนร่วม ดังนั้นลักษณะการมีส่วนร่วมที่บัญญัติ แก้วส่องรวบรวมจึงมีทั้งสิ้น 10 ลักษณะ (ชูชาติ พ่วงสมจิตร. 2540 : 13 ; อ้างอิงจาก บัญชร แก้วส่อง. 2531 .รูปแบบทางสังคมจิตวิทยาสำหรับอธิบายการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนา.หน้า 14)

ชูชาติ พ่วงสมจิตร (2540 : 13) จึงได้จำแนกประเภทของการมีส่วนร่วมตามคุณลักษณะ 11 ประการ โดยพบว่ายังมีแนวคิดในการมีส่วนร่วมที่อยู่นอกเหนือจากกรอบแนวคิดของคุสเชลคอฟ และแนวคิดของบัญญัติ แก้วส่อง อีกประการหนึ่ง ได้แก่ การมีส่วนร่วมที่จำแนกตามประเภทของกิจกรรมที่เข้าร่วม ดังนั้น การศึกษาเอกสารเกี่ยวกับประเภทในการมีส่วนร่วมที่จะนำเสนอต่อไปนี้ จึงใช้เกณฑ์การแบ่ง 11 เกณฑ์ โดย 2 เกณฑ์แรกชูชาติ พ่วงสมจิตรเพิ่มเติมจากกรอบของ คุสเชลคอฟ ส่วน 9 เกณฑ์หลังเป็นแนวคิดที่คุสเชลคอฟเสนอไว้ ดังรายละเอียด ต่อไปนี้

1. การจำแนกตามประเภทของกิจกรรมที่เข้าร่วม
2. การจำแนกตามขั้นตอนของการมีส่วนร่วม
3. การจำแนกตามระดับความสมัครใจ
4. การจำแนกตามวิธีของการมีส่วนร่วม
5. การจำแนกตามความเข้มของการมีส่วนร่วม
6. การจำแนกตามความถี่ของการมีส่วนร่วม
7. การจำแนกตามระดับของประสิทธิผลในการมีส่วนร่วม

8. การจำแนกตามพิสัยของกิจกรรม
9. การจำแนกตามระดับขององค์การ
10. การจำแนกตามผู้เข้าร่วม
11. การจำแนกตามลักษณะของการวางแผน

ประเภทของการมีส่วนร่วมทั้ง 11 ลักษณะต่อไปนี้ เป็นการรวบรวมแนวคิดของนักวิชาการต่าง ๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 การจำแนกตามประเภทของกิจกรรมที่เข้าร่วม

การจำแนกประเภทตามกิจกรรมที่เข้าร่วมนี้เป็นการจำแนกที่พิจารณาจากกิจกรรมของโครงการนั้น ๆ ว่ามีกิจกรรมอะไรบ้างที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในที่นี้จะยกตัวอย่าง แนวคิดของนักวิชาการบางท่านที่จัดอยู่ในกลุ่มของการใช้ลักษณะกิจกรรมในการมีส่วนร่วมเป็นหลักในการแบ่งประเภทของการมีส่วนร่วม ดังนี้

กรณีกา ชมดี (2524 : 13) ได้สรุปลักษณะในการพิจารณาการมีส่วนร่วมเพื่อใช้ในการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสารภี ตำบลท่าช้าง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี โดยแบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 10 ลักษณะ คือ

1. การมีส่วนร่วมประชุม (Attendance at Meetings)
2. การมีส่วนร่วมในการออกเงิน (Financial Contribution)
3. การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ (Membership on Committees)
4. การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ (Position of Leadership)
5. การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์ (Interviewer)
6. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ชักชวน (Solicitor)
7. การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภค (Customers)
8. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่มหรือผู้เริ่มการ (Entrepreneurs)
9. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน (Employers)
10. การมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์ (Material Contribution)

กรมการพัฒนาชุมชน (2529 : 16) ได้สรุปลักษณะต่างๆ ของกิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็น 18 ลักษณะ ดังนี้

1. มีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม
2. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจดำเนินการ

3. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจใช้ทรัพยากร
4. มีส่วนร่วมในการออกความเห็นและข้อเสนอแนะ
5. มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
6. มีส่วนร่วมในการค้นหาวิธีในการแก้ไขปัญหา
7. มีส่วนร่วมในการวางแผน
8. มีส่วนร่วมในการประชุม
9. มีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม
10. มีส่วนร่วมในการออกเสียงสนับสนุนหรือคัดค้านปัญหา
11. มีส่วนร่วมในการเป็นคณะกรรมการหรือบริหารงาน
12. มีส่วนร่วมในการเป็นสมาชิก
13. มีส่วนร่วมในการเป็นผู้ชักชวนหรือประชาสัมพันธ์
14. มีส่วนร่วมในการดำเนินตามกิจกรรมที่วางไว้
15. มีส่วนร่วมในการลงทุนหรือบริจาคเงิน / ทรัพย์สิน
16. มีส่วนร่วมในการออกแรงหรือสละแรงงาน
17. มีส่วนร่วมในการออกวัสดุอุปกรณ์
18. มีส่วนร่วมในการดูแลรักษา ติดตามหรือประเมินผล

จากลักษณะการแบ่งประเภทของการมีส่วนร่วมโดยใช้กิจกรรมในการมีส่วนร่วมเป็นหลัก จะพบว่ามีความใกล้เคียงกันจะแตกต่างกันบ้างเฉพาะในส่วนที่โครงการนั้น ๆ มีความพิเศษแตกต่างออกไป แต่โดยทั่วไปแล้วการแบ่งประเภทของการมีส่วนร่วมแบบนี้จะประกอบด้วยการมีส่วนร่วมในการริเริ่มโครงการ ดำเนินโครงการและการสนับสนุนโครงการเป็นหลัก

2.2 การจำแนกตามขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

วิธีการจำแนกประเภทนี้อาศัยหลักการที่ว่า กิจกรรมที่มนุษย์ทำขึ้นเป็นกระบวนการ ที่แบ่งออกได้เป็นหลายขั้นตอนและการเข้าร่วมกิจกรรมแต่ละขั้นตอนมีความสำคัญแตกต่างกันตามลักษณะกิจกรรมแต่ละขั้นตอนนั้น ลักษณะการแบ่งตามขั้นตอนของการมีส่วนร่วมนี้มีผู้แบ่งไว้หลายแบบ เช่น

ชาคิต และคณะ (ชูชาติ พ่วงสมจิตร. 2540 : 17 ; อ้างอิงจาก Shadid and others. 1982 .Access and Participation...P. 356) เห็นว่าแนวคิดที่ได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบมากที่สุด คือ แนวคิดของ โทเฮนและอัฟฮอฟ ซึ่งได้จำแนกขั้นตอนหรือประเภทของการมีส่วนร่วม

ร่วมออกเป็นเรื่องของการตัดสินใจ (Decision Making) การดำเนินการ (Implementation) ผลประโยชน์ (Benefits) และการประเมินผล (Evaluation) ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในกระบวนการของการตัดสินใจนั้น ประการแรกที่สุดที่จะต้องกระทำก็คือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้นก็เลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจช่วง ดำเนินการวางแผน และการตัดสินใจในช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการ ดำเนินงานโครงการนั้น จะได้มาจากคำถามที่ว่า ใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้าง และ จะทำประโยชน์ได้โดยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารงานและประสานงาน และการขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ ผลประโยชน์นั้นนอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ยังจะต้อง พิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วย ผลประโยชน์ของโครงการนี้รวมทั้งผลที่เป็น ประโยชน์ในทางบวก และผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ และเป็นโทษต่อบุคคลและสังคมด้วย

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล การมีส่วนร่วมในการประเมินผล นั้นสิ่งสำคัญที่จะต้องสังเกตก็คือ ความเห็น (Views) ความชอบ (Preferences) และความ คาดหวัง (Expectations) ซึ่งจะมีอิทธิพลสามารถแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่าง ๆ ได้

นอกจากการจำแนกขั้นตอนของการมีส่วนร่วมตามแนวดังกล่าวแล้ว อคิน รพีพัฒน์ (2527 : 100 – 101) เจมส์ คี ปิ่นทอง (2527 : 272 – 273) ได้เสนอขั้นตอนของการมีส่วนร่วม จากประสบการณ์ภาคสนามในประเทศไทยว่า การมีส่วนร่วมที่แท้จริงนั้นน่าจะมี 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหาของชาว ชนบท ขั้นตอนนี้เป็นส่วนที่สำคัญที่สุด เพราะถ้าชาวชนบทยังไม่สามารถเข้าใจปัญหาและค้นหา สาเหตุของปัญหาคด้วยตัวของเขาเอง กิจกรรมต่าง ๆ ที่ตามมาก็ไร้ประโยชน์ เพราะชาวชนบทจะ ขาดความเข้าใจและมองไม่เห็นความสำคัญของกิจกรรมนั้น เนื่องจากชาวชนบทเป็นผู้อยู่กับปัญหา และรู้จักปัญหาของตนเองดีที่สุด แต่มนุษย์จะมองปัญหาของเขาได้เด่นชัดยิ่งขึ้นเมื่อมีคนมาช่วยเขา วิเคราะห์ถึงปัญหาและสาเหตุของปัญหานั้น เจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนานี้เองที่ทำหน้าที่เสมือนหนึ่ง เป็นกระจกเงาผู้คอยสะท้อนภาพ หรือเป็นจิตแพทย์ผู้คอยชักชวนให้ชาวชนบทมองเห็นภาพของ ปัญหาและวิเคราะห์ปัญหาคด้วยตัวของเขาเอง

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม การวางแผนดำเนิน

กิจกรรมเป็นขั้นตอนต่อไปที่ขาดไม่ได้ เพราะหากเจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาต้องการแต่ผลงานการพัฒนาวัตถุให้เสร็จสิ้นโดยฉับไว ก็จะดำเนินการวางแผนงานเสียด้วยตนเอง ผลที่ตามมาก็คือ เมื่อขาดเจ้าหน้าที่ชาวชนบทก็จะไม่สามารถดำเนินการวางแผนงานได้ด้วยตนเอง สิ่งนี้อาจเป็นความยากลำบากที่จะผลักดันให้เจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาทำหน้าที่เป็นแต่เพียงเพื่อนของชาวชนบทในการช่วยกันวางแผน เพราะชาวชนบทโดยทั่วไปมีการศึกษาน้อยแต่ถ้าเราไม่ให้ชาวชนบทได้มีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้ โอกาสที่ชาวชนบทจะได้รับการศึกษาและพัฒนาตนเองในการวางแผนดำเนินงานก็จะหมดไป เจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาต้องทำใจให้ได้ว่าการศึกษาดังกล่าวต้องเริ่มความยากง่าย เร็วช้าจากระดับของผู้ที่จะรับการศึกษามีใช้จากระดับความรู้ความสามารถของผู้ให้การศึกษา

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน ถึงแม้ว่าชาวชนบทจะยากจนและขาดแคลนทรัพยากร แต่ชาวชนบทก็มีทรัพยากรที่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงานได้ เพราะจากประสบการณ์การทำงานในชนบทอย่างน้อยชาวชนบทก็มีแรงงานของตนเองเป็นขั้นต่ำที่จะเข้าร่วมได้ และในหลาย ๆ แห่ง ชาวชนบทสามารถที่จะร่วมลงทุนในกิจกรรมหลาย ๆ ประเภทได้ การร่วมลงทุนและปฏิบัติงานจะทำให้ชาวชนบทคิดค้นทุนให้กับตัวเองในการดำเนินงานและจะระมัดระวังรักษากิจกรรมที่สร้างขึ้นเพราะเขามีความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ ซึ่งต่างไปจากสภาพที่การลงทุนและการปฏิบัติงานทั้งหมดมาจากปัจจัยภายนอก จะมีอะไรเสียหายก็ไม่เคียดร้อนมากนักและการบำรุงรักษาก็จะไม่เกิดขึ้น เพราะเมื่อไม่ใช่ของเขา เขาก็จะไม่บำรุงรักษา ไม่รักและหวงแหนมัน นอกจากนั้นการร่วมปฏิบัติงานด้วยตนเองทำให้ได้เรียนรู้การดำเนินกิจกรรมอย่างใกล้ชิด และเมื่อเห็นประโยชน์ก็สามารถจะดำเนินกิจกรรมชนิดนั้นด้วยตนเองต่อไปได้

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนสุดท้ายที่สำคัญอย่างยิ่งอีกเหมือนกัน เพราะถ้าหากการติดตามและการประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมของชาวชนบทแต่ดำเนินการโดยบุคคลภายนอก ชาวชนบทย่อมจะไม่ได้ประเมินด้วยตนเองว่างานที่ทำไปนั้นได้รับผลดีได้รับประโยชน์อย่างไรหรือไม่ การดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันในโอกาสต่อไปจึงอาจประสบความยากลำบาก เพราะชาวชนบทไม่ได้ประเมินด้วยตนเองให้รู้แจ้งว่าดีหรือไม่อย่างไร ถึงแม้จะมีผู้ได้แย้งว่าการประเมินที่เที่ยงธรรมที่สุดน่าจะมาจากบุคคลภายนอกที่ไม่ได้ยุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมนั้น ๆ แต่ถ้าคิดถึงจุดมุ่งหมายของการพัฒนาที่มุ่งจะพัฒนาคน การคำนึงถึงแต่ความเที่ยงธรรมในแนวความคิดของคนภายนอกย่อมไร้ประโยชน์ การผสมผสานระหว่างคนภายนอกกับชาวชนบทน่าจะเกิดประโยชน์ตามวัตถุประสงค์มากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากส่วนประกอบของคนนอกที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับกิจกรรมจะเป็นชาวชนบทในหมู่บ้านอื่น ๆ มาร่วมประเมินด้วยก็จะก่อให้เกิดประโยชน์ไม่น้อย เพราะนอกจากจะเป็นการเผยแพร่ กิจกรรมออกไปแล้วชาวชนบทจะเข้าใจและมองเห็นคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ คล้ายคลึงกับชาวชนบทด้วยตนเอง

แนวคิดเกี่ยวกับขั้นตอนต่าง ๆ ของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาที่น่าสนใจข้างต้นนั้น ในส่วนแนวคิดของ โคเสน และ อัฟฮอฟ นับได้ว่าเป็นแนวคิดที่ได้รับการยอมรับจากนักวิชาการทั่วไปเป็นอย่างมาก ส่วนแนวคิดของ อคิน ระพีพัฒน์ และคนอื่น ๆ ต่างก็มีส่วนใกล้เคียงกับแนวคิดของโคเสนและอัฟฮอฟ แต่อาจจะมีคุณสมบัติที่เหมาะสมกับบริบททางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของไทยมากกว่าโดยเฉพาะของ อคิน ระพีพัฒน์ ทั้งนี้เพราะเป็นประสบการณ์ภาคปฏิบัติในประเทศไทยและเนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนกับการศึกษา ซึ่งการมีส่วนร่วมดังกล่าวจะไม่มี ความชัดเจนในแง่ของผลประโยชน์ที่ชาวบ้านจะนำมาแบ่งปันกัน ดังนั้นเมื่อนำแนวคิดของโคเสนและอัฟฮอฟ มาผสมผสานกับแนวคิดของนักวิชาการไทยแล้ว ผู้วิจัยเห็นด้วยกับการจำแนกขั้นตอนในการมีส่วนร่วมตามแนวทางของซูชาติ พ่วงสมจิตร ออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้ (ซูชาติ พ่วงสมจิตร. 2540 : 19)

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในขั้นริเริ่มโครงการ เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหาภายในชุมชนตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชนและมีส่วนในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการนั้น ๆ

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นวางแผน เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงานและกำหนดทรัพยากรและแหล่งของทรัพยากรที่จะใช้ในโครงการ

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นดำเนินโครงการ เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำประโยชน์ให้แก่โครงการ โดยการร่วมช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ และแรงงานหรือโดยการบริหารงานและประสานงานตลอดจนการดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอกเป็นต้น

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลโครงการ เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนในการประเมินว่า โครงการที่พวกเขาดำเนินการนั้น บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ การประเมินผลนี้อาจเป็นการประเมินผลย่อย (Formative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลความก้าวหน้าของโครงการที่กระทำกันเป็นระยะๆ หรือการประเมินผลรวม (Summative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวบยอดของโครงการทั้งหมด

2.3 การจำแนกตามระดับความสมัครใจ

คุณลักษณะที่เกี่ยวกับระดับของความสมัครใจในการเข้าไปมีส่วนร่วมนี้ ได้มีผู้จำแนกไว้หลายคน นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527 : 183 - 187) เห็นว่าการที่บุคคลเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์หรือการสร้างโบสถ์วิหาร บางครั้งอาจเกิดจากความเกรงใจต่อบุคคลที่ตนเคารพนับถือ หรือมีเกียรติยศ ตำแหน่ง ทำให้ประชาชนเข้าไป

มีส่วนร่วมด้วยทั้ง ๆ ที่ยังไม่มีความสามารถหรือเต็มใจอย่างเต็มเปี่ยมที่จะกระทำ เช่น ผู้ใหญ่ขอแรงผู้น้อยก็ช่วยแรง เป็นต้น นอกจากนี้ อาจเกิดจากอำนาจบังคับที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่าทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่าง ๆ เป็นต้น

การจำแนกระดับของความสมัครใจที่น่าสนใจอีกลักษณะหนึ่งก็คือ การจำแนกของอิน-จุงหวัง (ชุนชาติ พ่วงสมจิตร. 2540 : 20 ; อ้างอิงจาก Whang, In - Joung. 1981 .Management of Rural Change in Korea...P. 94 – 99) ซึ่งจำแนกการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาชนบท อุนดอง ในประเทศเกาหลีออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมโดยความสมัครใจ (Voluntary Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความคิดริเริ่มของประชาชนเอง

2. การมีส่วนร่วมโดยการถูกชักชวน (Induced Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่ได้รับการกระตุ้นจากรัฐหรือชนชั้นนำ โดยการใช้ระบบสิ่งล่อใจ (Incentive System) ซึ่งอาจเป็นสิ่งล่อใจทางวัตถุหรือทางจิตใจ

3. การมีส่วนร่วมโดยการถูกบังคับ (Forced Participation) หรือการระดมประชาชนโดยรัฐ (Total Mobilization by the Government) โดยรัฐจัดตั้งเป็นสังคมที่มีสายการบังคับบัญชาเป็นลำดับชั้น (Hierarchically Organized Society) และใช้อำนาจผ่านลงมาตามสายที่จัดตั้งไว้

แนวคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับระดับของความสมัครใจในการมีส่วนร่วมที่กล่าวมาข้างต้นพอจะสรุปได้ว่า ระดับของความสมัครใจสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 การมีส่วนร่วมโดยสมัครใจ เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นจากการคิดริเริ่มของประชาชนเอง ซึ่งอาจเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสภาพการณ์ที่เป็นอยู่นั้นผลักดันให้มีการรวมกลุ่มวางแผนและลงมือกระทำการร่วมกันหรืออาจเกิดจากความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ โดยสมัครใจ

ระดับที่ 2 การมีส่วนร่วมโดยการถูกชักชวน เป็นการมีส่วนร่วมที่ไม่ได้เกิดจากความคิดริเริ่มของประชาชนเอง แต่เกิดจากการชักนำจากภายนอกหรือจากชนชั้นนำ โดยอาศัยความเกรงใจที่ประชาชนอาจจะมีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรืออาจจะใช้สิ่งล่อใจที่เป็นผลตอบแทนทางวัตถุหรือทางจิตใจกระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา โดยที่ประชาชนยังไม่มีความสามารถหรือความศรัทธาอย่างเต็มเปี่ยมในการเข้าร่วมกิจกรรมนั้น ๆ

ระดับที่ 3 การมีส่วนร่วมโดยการบังคับ เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากการใช้อำนาจที่เหนือกว่าไปบังคับหรือระดมประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

2.4 การจำแนกตามวิธีของการมีส่วนร่วม

ดัสเซลดอร์ฟ (Dusseldorp. 1981: 35 - 53) จำแนกวิธีของการมีส่วนร่วมออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. การมีส่วนร่วมทางตรง ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมที่บุคคลเข้าไปมีกิจกรรมในกระบวนการพัฒนาด้วยตนเอง เช่น การเข้าประชุม การร่วมอภิปราย การใช้แรงงาน และการลงคะแนนเสียง เป็นต้น

2. การมีส่วนร่วมทางอ้อม ซึ่งประชาชนไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมโดยตรงแต่อาจมีส่วนร่วมโดยผ่านตัวแทน

โคเฮนและอัฟฮอฟ (ชูชาติ พ่วงสมจิตร. 2540 : 20 ; อ้างอิงจาก Cohen and Uphoff.1980.Rural Development...p. 223) แบ่งรูปแบบวิธีของการมีส่วนร่วมออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. พิจารณาจากองค์การว่าเป็นองค์การรูปนัยหรือองค์การรูปนัย (Formal or Informal Organization)

2. พิจารณาว่าเป็นการมีส่วนร่วมโดยตรงหรือโดยอ้อม (Direct Participation or Indirect Representation)

นักวิชาการอีกท่านหนึ่งที่จำแนกรูปแบบของการมีส่วนร่วม ตามวิธีของการมีส่วนร่วม ได้แก่ นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527 : 188) โดยจำแนกรูปแบบของการมีส่วนร่วมออกเป็น 3 วิธี คือ

1. การมีส่วนร่วมโดยตรง เป็นการมีส่วนร่วมโดยตรงในองค์กรจัดตั้งของประชาชน (Inclusive Organization) เช่น การรวมกลุ่มของเยาวชนต่าง ๆ

2. การมีส่วนร่วมทางอ้อม เป็นการมีส่วนร่วมที่ผ่านองค์กรผู้แทนของประชาชน (Representative Organization) เช่น กรรมการของกลุ่มหรือชุมชน ซึ่งอาจจะเป็นกรรมการกลุ่มเลี้ยงไหมหรือกรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น

3. การมีส่วนร่วมโดยการเปิดโอกาสให้ (Open Participation) เป็นการมีส่วนร่วมโดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ตัวแทนของประชาชน (Non Representative Organization) เช่น สถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวน หรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อไรก็ได้ทุกเวลา

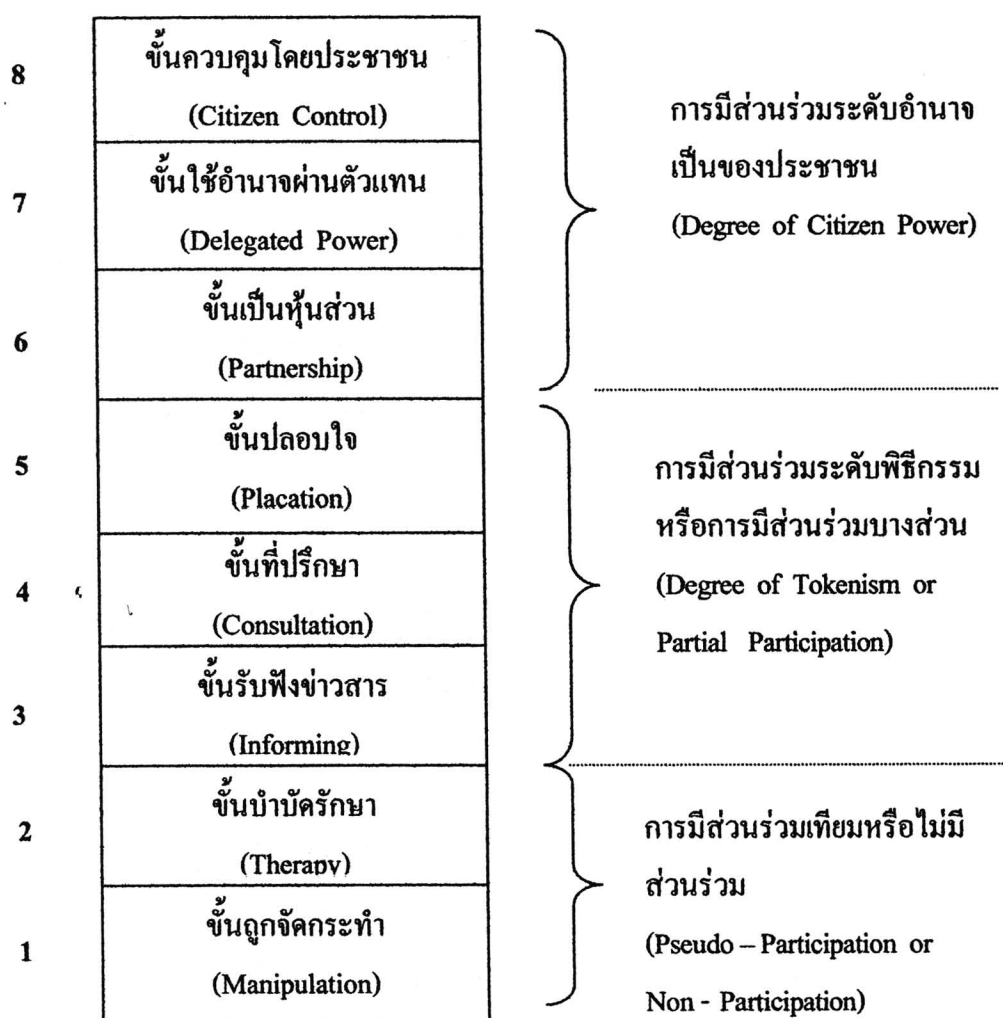
โดยสรุปแล้วรูปแบบของวิธีการมีส่วนร่วมอาจจำแนกได้เป็น 2 วิธี คือ การมีส่วนร่วมทางตรง ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมในรูปแบบที่บุคคลเข้าไปเกี่ยวข้องโดยตรงในการกระทำกิจกรรม และการมีส่วนร่วมทางอ้อม ซึ่งถือเป็นการมีส่วนร่วมที่บุคคลเกี่ยวข้องกับกิจกรรมโดยทางอ้อมหรือผ่านตัวแทน

2.5 การจำแนกตามความเข้มของการมีส่วนร่วม

ตามแนวคิดของสมาคมสาธารณสุขของสหรัฐอเมริกา (ชูชาติ พ่วงสมจิตร. 2540 : 21 ; อ้างอิงจาก American Public Health Association. 1983 .Community Paticipation...P. 35) เห็นว่าการมีส่วนร่วมนั้น ไม่ได้มีความแปรเปลี่ยนเฉพาะชนิด (Kinds) และปริมาณของกิจกรรมที่กระทำเท่านั้น แต่ยังมีความแปรเปลี่ยนในระดับความเข้ม (Degree) ในการเข้าไปมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการริเริ่มและวางแผนกิจกรรมด้วย พิสัยของการมีส่วนร่วมจึงอาจจะมีตั้งแต่ระดับการยอมรับบริการที่จัดไว้ให้แล้วไปจนถึงการร่วมกลุ่มเพื่อตัดสินใจและริเริ่มโครงการพัฒนาเอง ซึ่งระดับความเข้มของการมีส่วนร่วมหรือระดับการมีส่วนร่วม ตามแนวคิดของสมาคมสาธารณสุขของอเมริกันนั้น อาจจำแนกได้ 3 ระดับ คือ

1. ระดับการตัดสินใจ (Decision – Making) ในระดับนี้ประชาชนจะเข้ามามีส่วนในการวางแผนและจัดการกับกิจกรรมการพัฒนาด้วยตัวของเขาเอง ดังนั้นจึงถือว่าการมีส่วนร่วมระดับนี้ เป็นระดับการรับผิดชอบด้วยตนเอง (Level of Responsibility by themselves)
2. ระดับการมีร่วมมือ (Cooperation) ในระดับนี้ประชาชนจะให้ความร่วมมือต่อแผนงานที่ริเริ่มโดยหน่วยงานภายนอก ซึ่งอาจต้องการความเสถียรจากประชาชน ในด้านเวลา ทรัพยากรและแรงงาน เพื่อช่วยให้โครงการประสบผลสำเร็จ การมีส่วนร่วมในระดับนี้ถือว่าการมีส่วนร่วมในระดับที่ยอมรับได้ (Acceptable Level of Participation)
3. ระดับการใช้ประโยชน์ (Utilization) ในระดับนี้ประชาชนจะยอมรับและใช้ประโยชน์จากบริการที่วางไว้ให้ เป็นการมีส่วนร่วมในระดับการยอมรับบริการเท่านั้น เช่น การเข้าร่วมในโครงการทำหมัน เป็นต้น ซึ่งบางโครงการมีความพึงพอใจแค่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในระดับนี้เท่านั้น

ส่วนความคิดของ อาร์นสไตน์ (ชูชาติ พ่วงสมจิตร. 2541 : 22 – 23 ; อ้างอิงจาก Arnstein. 1969.Ladder of Citizen Participation...P.216)นั้นเห็นว่า ความเข้มข้นของการมีส่วนร่วมมีลักษณะเป็นบันไดการมีส่วนร่วม (Participation Ladder) 8 ขั้น ดังภาพประกอบต่อไปนี้

ภาพที่ 2.1 บันไดของการมีส่วนร่วม 8 ขั้น ของอาร์นสไตน์

ในขั้นต่ำของบันได คือ ขั้นถูกจัดกระทำ และขั้นที่สอง คือขั้นบำบัดรักษา นั้น เรียกว่า การมีส่วนร่วมเทียมหรือไม่มีส่วนร่วม เป็นขั้นที่ประชาชนเข้าไม่ถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงในการตัดสินใจ ในกรณีนี้จะมีกลุ่มบุคคลจำนวนน้อยที่สุดที่อยู่ในอำนาจเท่านั้น ทำหน้าที่ตัดสินใจโดยไม่มีการพูดถึงเนื้อหา วิธีของการตัดสินใจหรือตำแหน่งและอำนาจหน้าที่ของผู้ที่อยู่ในอำนาจหน้าที่นั้น ขั้นที่สองนี้สร้างขึ้นมาก็เพื่อที่จะทดแทนการมีส่วนร่วมที่แท้จริง วัตถุประสงค์ที่แท้จริงของสองขั้นนี้ไม่ใช่เป็นการทำให้ประชาชนเข้าถึงการมีส่วนร่วมในการวางแผนหรือควบคุมโครงการ แต่จะช่วยให้ผู้กุมอำนาจอยู่ดำเนินการให้การศึกษา (Educate) หรือการทำการรักษา (Cure) ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม

บันไดขั้นที่ 3 ถึง 5 ก้าวหน้าถึงระดับที่เรียกว่า การมีส่วนร่วมแบบพิธีกรรม หรือการมีส่วนร่วมบางส่วน โดยขั้นที่ 3 ขั้นรับฟังข่าวสาร และขั้นที่ 4 ขั้นปรึกษานั้น ความเห็น

หรือข้อคิดของประชาชนได้รับการรับฟังจากผู้กุมอำนาจอยู่มากขึ้น แต่ภายใต้เงื่อนไขเหล่านี้ พวกเขาไม่มีอำนาจที่จะรับประกันได้ว่าความคิดเห็นของพวกเขาจะได้รับการเอาใจใส่จากผู้มีอำนาจเดิม เมื่อการมีส่วนร่วมถูกจำกัดอยู่ที่ระดับเหล่านี้ จึงไม่มีทางที่จะทำการเปลี่ยนแปลงสภาพได้ ส่วนใน ขั้นที่ 5 ขึ้นไปพอใจ เป็นขั้นสูงของการมีส่วนร่วม บางส่วนที่ขอมให้คนจน (Have – nots) ให้ คำแนะนำได้ แต่ก็ยังคงไว้ซึ่งสิทธิในการตัดสินใจของผู้มีอำนาจต่อไป

บันไดระดับสูงขึ้นไปเป็นระดับที่เรียกว่า อำนาจเป็นของประชาชน ซึ่งเพิ่มระดับของ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากขึ้น ประชาชนสามารถเข้าไปสู่ขั้นที่ 6 ขึ้นเป็นหุ้นส่วนซึ่งจะทำให้เขาสามารถเข้าร่วมในการเจรจาเพื่อผลได้ผลเสีย (Trade – offs) กับผู้มีอำนาจดั้งเดิม ส่วนใน ขั้นที่ 7 ขึ้นใช้อำนาจผ่านตัวแทน และขั้นที่ 8 ขึ้นควบคุมโดยประชาชน เป็นการใช้อำนาจตัดสินใจของประชาชนโดยผ่านตัวแทนหรือประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจนั่นเอง

แนวคิดการมีส่วนร่วมของอาร์นสไตน์นี้ มองความเข้มของการมีส่วนร่วมในแง่ของการ มีอำนาจในการตัดสินใจของประชาชน ซึ่งมีพิสัยของความเข้มตั้งแต่การไม่มีอำนาจตัดสินใจเลย ไปจนถึงการมีอำนาจในการตัดสินใจอย่างเต็มที่

2.6 การจำแนกตามความถี่ของการมีส่วนร่วม

การจำแนกตามความถี่ของการมีส่วนร่วมนี้ เป็นการวัดการมีส่วนร่วมในเชิง ปริมาณโดยพิจารณาว่ามีส่วนร่วมมากหรือน้อยจากจำนวนครั้ง และจำนวนของผู้เข้ามามีส่วนร่วม การวัดปริมาณการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา (ชูชาติ พ่วงสมจิตร. 2543 : 23 ; อ้างอิงจาก รุทท์ กล่อมขุ่มและสุนทร โคตรบรรเทา (2527) ปัจจัยที่จะกระตุ้นให้ประชาชนเข้าร่วมในโครงการพัฒนา ชุมชนในเขตชนบทยากจน.) ลักษณะเดียวกันหรือใกล้เคียงกันนี้

2.7 การจำแนกตามประสิทธิผลของการมีส่วนร่วม

ประสิทธิผลของการมีส่วนร่วมนั้น ดุสเซลดอร์ฟ (Dusseldorp. 1981 : 22 - 23) ได้เสนอว่า การมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิผล หมายถึง การมีส่วนร่วมที่ผู้มีส่วนร่วมเข้าใจวัตถุประสงค์ ของโครงการอย่างชัดเจนทุกข้อหรือเกือบทุกข้อ ส่วนการมีส่วนร่วมที่ไม่มีประสิทธิผล หมายถึง การมีส่วนร่วมที่ผู้มีส่วนร่วมมีความเข้าใจ วัตถุประสงค์ของโครงการน้อยมาก หรือมีความเข้าใจ เพียงบางส่วน สำหรับเรื่องส่วนร่วมในการพัฒนานั้น วัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนา เพื่อให้โครงการพัฒนาประสบ ผลสำเร็จ การพิจารณาประสิทธิผลของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาจึงพิจารณาจากความพยายาม (Efforts) ที่บุคคลทุ่มเทให้แก่การทำงานในโครงการพัฒนาจนโครงการนั้นประสบผลสำเร็จ ยิ่งบุคคล

ทุ่มเทความพยายามในการกระทำกิจกรรมในโครงการพัฒนานั้น ๆ มากเท่าใด ก็ถือว่าบุคคลนั้นเข้าร่วมโครงการอย่างมีประสิทธิภาพมากเท่านั้น

การวัดการมีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยใช้ประสิทธิผลของการมีส่วนร่วมเป็นตัววัดนี้ เป็นลักษณะการมีส่วนร่วมในมิติเชิงคุณภาพตามแนวคิดของดูว์ลัทท์ เพราะเป็นการวัดจากลักษณะของการกระทำที่บุคคลกระทำเพื่อให้บรรลุความสำเร็จตามเป้าหมายของบุคคลหรือของกลุ่ม อย่างไรก็ตาม การวัดลักษณะการกระทำที่บุคคลทุ่มเทให้แก่โครงการพัฒนานั้น ไม่สามารถวัดออกมาเป็นปริมาณความพยายามที่บุคคลทุ่มเทให้แก่โครงการได้ การวัดประสิทธิผลของการมีส่วนร่วมใน ทางปฏิบัติอาจวัดจากการรับรู้ของบุคคลอื่น ๆ ในลักษณะของสังคมมิติ (Sociometry) ว่าการดำเนินโครงการพัฒนาในแต่ละขั้นตอนนั้นมีบุคคลใดบ้างที่ทุ่มเทความพยายามจนการดำเนินโครงการในแต่ละขั้นตอนนั้นประสบผลสำเร็จ

2.8 การจำแนกตามพิสัยของกิจกรรม

ในส่วนที่เกี่ยวกับพิสัยของกิจกรรมนี้ โคเฮนและอัฟฮอฟ (ชูชาติ พ่วงสมจิตร. 2540 : 25 ; อ้างอิงจาก Cohen and Uphoff. 1980. Rural Development...P. 223) จัดไว้ในมิติที่ว่า ด้วยวิธีการมีส่วนร่วม (How is Participation Occurring) ในส่วนของขอบเขตในการมีส่วนร่วม (Extent of Participation) โดยพิจารณาว่า ในช่วงที่มีกิจกรรมการมีส่วนร่วมนั้น ผู้มีส่วนร่วมเข้าร่วมเป็นช่วงๆ หรือว่าเข้าร่วมอย่างต่อเนื่องตลอดกิจกรรมการมีส่วนร่วม

ดังนั้น การวัดปริมาณการมีส่วนร่วม โดยวัดเฉพาะปริมาณความถี่ที่บุคคลเข้าร่วมกิจกรรมเพียงอย่างเดียว อาจให้ภาพการมีส่วนร่วมที่ไม่ตรงความเป็นจริงได้ การใช้พิสัยในการมีส่วนร่วมนี้มาพิจารณาดูจะช่วยให้ได้ภาพที่ถูกต้องเป็นจริงยิ่งขึ้น

2.9 การจำแนกตามระดับขององค์การ

การจำแนกการมีส่วนร่วมที่น่าสนใจอีกวิธีหนึ่งก็คือ การจำแนกตามระดับขององค์การ ซึ่งเป็นการพิจารณาการมีส่วนร่วมตามลำดับขั้นขององค์การ วอลล์และลิสเชรอน (ชูชาติ พ่วงสมจิตร. 2540 :24 ; อ้างอิงจาก Wall and Lischeron. 1977 .Worker Participation...P. 41 – 42) ได้จำแนกการมีส่วนร่วมตามระดับขององค์การได้ 3 ระดับ คือ ระดับแรก การมีส่วนร่วมระดับล่าง (Local Participation) เป็นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจระดับล่างสุดของสายงานขององค์การ (Organizational Hierarchy) การมีส่วนร่วมระดับนี้เป็นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจสำหรับการดำเนินงานประจำวัน ซึ่งเป็นงานที่เกี่ยวข้องเฉพาะตัวบุคคลนั้น หรือเกี่ยวข้องหรือกระทบต่อบุคคลไม่กี่คน ระดับที่สอง การมีส่วนร่วมระดับกลาง (Medium Participation) การมีส่วนร่วมลักษณะ

นี่มักจะเป็นความรับผิดชอบของระดับผู้จัดการในองค์กร ผลของการตัดสินใจในระดับนี้จะกระทบต่อบุคคลจำนวนมาก ซึ่งอาจจะเป็นระดับกรม ฝ่าย หรืองาน และระดับที่สาม การมีส่วนร่วมระดับห่างไกล (Distant Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวกับการตัดสินใจในระดับสูงสุดขององค์กร เช่น ผู้จัดการใหญ่ขององค์กร เป็นต้น

โดยสรุปแล้ว การจำแนกการมีส่วนร่วมตามระดับขององค์กร จำแนกได้ 3 ระดับ คือ ระดับแรก การมีส่วนร่วมในระดับล่างขององค์กร ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมในงานที่เกี่ยวข้องหรือการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับงานของตนเอง ระดับที่สอง การมีส่วนร่วมในระดับกลางขององค์กรซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในระดับสูงขึ้น การมีส่วนร่วมในระดับนี้ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมในลักษณะของการเป็นตัวแทนและ ระดับที่สาม การมีส่วนร่วมในระดับสูงขององค์กร การมีส่วนร่วมในระดับนี้เป็นการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายขององค์กรซึ่งมักจะดำเนินการโดยคณะกรรมการการบริหารขององค์กร

2.10 การจำแนกตามประเภทของผู้เข้าร่วม

ในการจำแนกการมีส่วนร่วมตามประเภทของผู้เข้าร่วมนั้น โคเฮนและอัฟฮอฟ (ชูชาติ พ่วงสมจิตร. 2540 : 25 ; อ้างอิงจาก Cohen and Uphoff. 1980. Participation's Place in Rural Development. P. 222) ได้จำแนกผู้เข้าร่วมออกเป็น 4 ประเภท คือ ผู้ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น (Local Residents) ผู้นำท้องถิ่น (Local Leaders) เจ้าหน้าที่ของรัฐ (Government Personnel) และคนต่างชาติ (Foreign Personnel) ซึ่งการพิจารณาผู้เข้าร่วมดังกล่าวนี้ จะต้องพิจารณาถึงคุณลักษณะส่วนตัวต่าง ๆ เช่น เพศ อายุ สถานภาพครอบครัว การศึกษา ระดับชนชั้นทางสังคม ระดับรายได้ ระยะเวลาอยู่อาศัยและสถานภาพการถือครองที่ดินด้วย

2.11 การจำแนกตามลักษณะของการวางแผน

การจำแนกการมีส่วนร่วมวิธีนี้อาศัยหลักที่ว่าโครงการพัฒนามีวิธีการวางแผนที่แตกต่างกัน ถ้าหากว่าการวางแผนเป็นแบบบนลงล่าง (Top – Down Planning) การมีส่วนร่วมจะน้อย อันมาจากการตัดสินใจจะอยู่ที่ชั้นนาระดับสูง แต่ถ้าเป็นการวางแผนแบบล่างขึ้นบน (Bottom – Up Planning) การมีส่วนร่วมจะมากเพราะอำนาจการตัดสินใจจะอยู่ที่ระดับล่าง จะเห็นได้ว่าการจำแนกประเภทการมีส่วนร่วมวิธีนี้ มีความสัมพันธ์กับการจำแนกลักษณะผู้มีส่วนร่วมและระดับของ องค์กรที่บุคคลเข้าไปมีส่วนร่วม (ชูชาติ พ่วงสมจิตร. 2540 : 26)

สรุปสาระเกี่ยวกับประเภทของการมีส่วนร่วม

ประเภทของการมีส่วนร่วมที่สรุปออกมาเป็น 11 กลุ่มใหญ่ๆ มีสาระโดยสังเขปดังนี้

1. การจำแนกตามกิจกรรมในการมีส่วนร่วม เป็นการจำแนกที่พิจารณาจากกิจกรรมของโครงการนั้น ๆ ว่ามีกิจกรรมอะไรบ้างที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ อาจมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะของงานหรือโครงการ แต่โดยทั่วไปแล้วการพิจารณาการมีส่วนร่วมในมิติดังนี้จะเกี่ยวข้องกับ

1.1 การมีส่วนร่วมในการริเริ่มโครงการ

1.2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการ

1.3 การมีส่วนร่วมในการสนับสนุนโครงการ

2. การจำแนกตามประเภทของกิจกรรมหรือขั้นตอนของการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ

2.1 การมีส่วนร่วมในการริเริ่มงาน / โครงการ

2.2 การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผน

2.3 การมีส่วนร่วมในขั้นดำเนินการโครงการ

2.4 การมีส่วนร่วมในขั้นการประเมินผลโครงการ

3. การจำแนกตามระดับความสมัครใจในการเข้าร่วม แบ่งระดับของความสมัครใจออกเป็น 3 ระดับ ดังนี้

3.1 การมีส่วนร่วมโดยสมัครใจ

3.2 การมีส่วนร่วมโดยการถูกชักนำ

3.3 การมีส่วนร่วมโดยการบังคับหรือการเกณฑ์จากผู้ที่มิอำนาจเหนือกว่า

4. การจำแนกตามวิธีของการมีส่วนร่วม แบ่งออกเป็น 2 วิธี คือ

4.1 การมีส่วนร่วมโดยตรง

4.2 การมีส่วนร่วมโดยอ้อม

5. จำแนกตามระดับความเข้มของการมีส่วนร่วม แบ่งระดับของความเข้มในการมีส่วนร่วมออกเป็น 3 ระดับ คือ

5.1 ระดับของการมีส่วนร่วมเทียม

5.2 ระดับของการมีส่วนร่วมเพียงบางส่วน

5.3 ระดับของการมีส่วนร่วมที่แท้จริง

6. จำแนกตามระดับความถี่ของการมีส่วนร่วม เป็นการพิจารณาจากจำนวนของผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมและหรือจำนวนครั้งของผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม

7. จำแนกตามประสิทธิผลของการมีส่วนร่วม แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

7.1 การมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิผล หมายถึง การมีส่วนร่วมที่ผู้เข้ามามีส่วนร่วมเข้าใจวัตถุประสงค์ของโครงการอย่างชัดเจน

7.2 การมีส่วนร่วมที่ไม่มีประสิทธิผล หมายถึง การมีส่วนร่วมที่ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม เข้าใจวัตถุประสงค์ของโครงการเพียงบางส่วน

8. จำแนกตามพิสัยของกิจกรรม แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

8.1 การมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง

8.2 การมีส่วนร่วมเป็นช่วง ๆ

9. จำแนกตามระดับขององค์การ แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ

9.1 การมีส่วนร่วมในระดับล่างขององค์การ

9.2 การมีส่วนร่วมในระดับกลางขององค์การ

9.3 การมีส่วนร่วมในระดับสูงขององค์การ

10. จำแนกตามประเภทของผู้เข้าร่วม แบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ

10.1 ผู้ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น

10.2 ผู้นำท้องถิ่น

10.3 เจ้าหน้าที่ของรัฐ

10.4 คนต่างชาติ

11. จำแนกตามลักษณะของการวางแผน แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

11.1 การวางแผนจากบนลงล่าง

11.2 การวางแผนจากล่างขึ้นบน

สาระของการมีส่วนร่วมทั้ง 11 กลุ่มข้างต้น เป็นการแบ่งการมีส่วนร่วมโดยใช้มิติที่ต่างกัน อย่างไรก็ตาม ลักษณะภายในของแต่ละกลุ่มกลับไม่ได้เป็นอิสระต่อกันอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ ลักษณะภายในของแต่ละกลุ่มอาจมีความซ้ำซ้อนกันได้ แต่มิติในการจำแนกประเภทของการมีส่วนร่วมดังกล่าว ก็ช่วยให้พิจารณาลักษณะการมีส่วนร่วมได้อย่างหลากหลายและครอบคลุมยิ่งขึ้น

3. รูปแบบการมีส่วนร่วม

รูปแบบการมีส่วนร่วมจำแนกตามความคิดของเชียบ ไทยอิง (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545:115;อ้างอิงจากเชียบ ไทยอิง. 2529.ประสบการณ์การเรียนรู้จากชาวบ้าน...)

3.1 การมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (Marginal Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่เท่าเทียมกัน ฝ่ายหนึ่งรู้ดีกว่าอีกฝ่ายหรือมีทรัพยากรหรือความรู้ดีกว่า เป็นต้น

3.2 การมีส่วนร่วมแบบบางส่วน (Partial Participation) รัฐเป็นผู้กำหนดนโยบายลงมาว่าต้องการอะไร โดยที่รัฐไม่มีความต้องการของชาวบ้าน ดังนั้นการมีส่วนร่วมก็เพียงแสดงความคิดเห็นในการดำเนินกิจกรรมบางส่วนเท่านั้น

3.3 การมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ (Full Participation) เป็นการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนตั้งแต่การกำหนดปัญหา ความต้องการ การตัดสินใจในแนวทางการแก้ปัญหาและความเท่าเทียมกันของทุกฝ่าย

4. ประโยชน์ของการมีส่วนร่วมในการพัฒนา

4.1 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ย่อมก่อให้เกิดการพึ่งตนเองได้ในที่สุด เนื่องจากเกิดการเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหา และสร้างความเจริญให้กับชุมชนหรือหมู่บ้านของตนผ่านกิจกรรม กระบวนการทำงานตามโครงการ

4.2 การส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา เป็นการสะท้อนถึงความจริงใจของรัฐที่มีต่อการสนับสนุนให้ประชาชนมีเสรีภาพในการตัดสินใจ และกำหนดชะตากรรมของท้องถิ่นของตน

2.1.4 การวิเคราะห์สถานะภายในและภายนอกธุรกิจ

การวิเคราะห์ SWOT (Strengths , Weaknesses , Opportunities , Threats : SWOT) เป็นอีกเทคนิคหนึ่ง ที่สามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์ชุมชนท้องถิ่น เพราะ SWOT เป็นเทคนิควิเคราะห์จุดอ่อนจุดแข็งของหน่วยงานหรือองค์กร เมื่อนำ SWOT มาใช้กับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น เราจะสามารถวิเคราะห์ว่าชุมชนท้องถิ่นของเรามีจุดอ่อน และมีจุดเด่นอย่างไรบ้าง ผลจากการทำกิจกรรม SWOT จะทำให้ทราบสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกของหมู่บ้าน ผลดังกล่าวสามารถนำมาวางแผนพัฒนาชุมชนท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม

การวิเคราะห์สภาพภายในและภายนอกของธุรกิจ (SWOT Analysis) เป็นการพิจารณาตนเองอย่างถี่ถ้วนโดยการเปรียบเทียบกับผู้อื่น และประเมินสภาพการณ์แวดล้อมภายนอกที่ธุรกิจไม่สามารถควบคุมได้ทั้งในด้านที่เป็นคุณและเป็นโทษต่อธุรกิจ การวิเคราะห์ธุรกิจจำแนกออกเป็น

1. สภาพภายในธุรกิจ เป็นการพิจารณาตัวองค์กรธุรกิจ ซึ่งเป็นตัวปัจจัยที่ตัวผู้ประกอบการเองสามารถควบคุมและเปลี่ยนแปลงได้ ประกอบด้วย

1.1 จุดแข็ง (Strength) คือข้อได้เปรียบหรือจุดเด่นที่ธุรกิจมีเหนือกว่าคู่แข่ง โดยทั่วไปจุดแข็งมักเป็นผลของความพยายามของผู้ประกอบการอันจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินธุรกิจ เช่น

- ด้านการเงิน : เงินทุนของผู้ประกอบการทั้งหมด ไม่มีสิ้นสุด
- : เป็นธุรกิจที่มีสภาพคล่องสูง เพราะขายเป็นเงินสดส่วนใหญ่
- : อัตรากำไรสูง เพราะผู้ประกอบการบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพ

ประสิทธิภาพ

ด้านการตลาด : ส่งเสริมการจำหน่ายอย่างสม่ำเสมอจนทำให้ตราชื่อสินค้าติดตลาด

- : มีชื่อเสียงในวงการธุรกิจมานานจนเป็นที่ยอมรับ
- : เป็นผู้นำตลาด มีส่วนแบ่งตลาดสูง มีอิทธิพลต่อร้านค้า

- ด้านการผลิต : สามารถจัดซื้อวัตถุดิบจากแหล่งคุณภาพดี
- : มีเครื่องมืออุปกรณ์ครบครัน
- : เชี่ยวชาญในเทคโนโลยี และมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่

เสมอ

1.2 จุดอ่อน (Weakness) คือ ข้อเสียเปรียบที่ธุรกิจด้อยกว่าคู่แข่ง ไม่มีธุรกิจใดปราศจากจุดอ่อน แต่จุดอ่อนบางประการก็ไม่ส่งผลกระทบต่อบางธุรกิจ เช่น

- ด้านการเงิน : มีเงินทุนน้อย ไม่เพียงพอต่อการลงทุนปรับปรุงกิจการ
- : มีภาวะต้องจ่ายดอกเบี้ยเงินกู้ยืมมาในระยะยาว
- : ขาดสภาพคล่องในการจัดการเงินทุนหมุนเวียน

- ด้านการตลาด : ราคาสินค้าแพงกว่าคู่แข่ง
- : สินค้าหรือบริการมีคุณภาพไม่สม่ำเสมอ

- ด้านการผลิต : พื้นที่จำกัดขยายการผลิตไม่ได้
- : เครื่องจักรอุปกรณ์ล้าสมัย

- ด้านบุคลากร : พนักงานเข้าออกบ่อย ขาดความชำนาญงานต่อเนื่อง
- : พนักงานไม่มีมนุษยสัมพันธ์กับลูกค้า ฯลฯ

2. สภาพภายนอกธุรกิจ เป็นการพิจารณาปัจจัยแวดล้อมธุรกิจที่ควบคุมหรือเปลี่ยนแปลงไม่ได้ สภาพภายนอกมีผลต่อการดำเนินงานเป็นอย่างมาก ประกอบด้วย

- 2.1 โอกาส (Opportunity) คือ สถานการณ์ที่เป็นประโยชน์ต่อธุรกิจ เช่น
- : คู่แข่งขันถอนตัวออกจากตลาด

- : มีลูกค้าสนใจติดต่อให้ส่งออกไปขายในตลาดต่างประเทศ
- : สถานะเศรษฐกิจดี ลูกค้ามีกำลังซื้อเพิ่มขึ้น

2.2 อุปสรรค (Threat) คือ สถานการณ์ที่ธุรกิจประสบความยากลำบากหรือไม่สามารถขยายงานไม่ได้ตามที่คาดหวัง เช่น

- : ลูกค้าเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการใช้
- : คนกลางไม่ยอมให้ความร่วมมือ

ผู้ประกอบการควรเริ่มแสวงหาโอกาสการดำเนินธุรกิจ โดยการเสาะหาสิ่งในตลาดต้องการก่อน เพราะสถานะภายนอกเป็นสิ่งที่ธุรกิจจะไปบังคับควบคุมไม่ได้และในทางตรงกันข้ามยังกลับเป็นกรอบในการดำเนินธุรกิจด้วย ธุรกิจที่เหมาะสมควรเป็นธุรกิจที่ผู้ประกอบการสามารถใช้จุดแข็งของตนให้เกิดประโยชน์และไม่มีผลกระทบจากจุดอ่อนของตนมากนัก อย่างไรก็ตาม ผู้ประกอบการสามารถฝึกฝนหรือปรับปรุงตนเองให้มีจุดแข็งเพิ่มขึ้น เช่น ผู้ที่สนใจเปิดร้านอาหาร ควรไปฝึกอบรมหรือทดลองงานพ่อครัวให้เกิดทักษะทางวิชาชีพก่อน เป็นต้น (กัตติญญ หิรัญญสมบัติ.2546:84)

เมื่อพิจารณาขั้นตอนของกิจกรรม SWOT ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ในแต่ละขั้นตอนของการทำ SWOT จะมีมิติของการวิจัยแฝงอยู่ กล่าวคือ การที่จะวิเคราะห์ชุมชนท้องถิ่นได้นั้น จะต้องมีข้อมูลที่ได้จากสภาพจริงของชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ข้อมูลดังกล่าวได้มาจากการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) หรือการทำ Focus Group หรือ AIC หรือ FSC ประกอบด้วยก็ได้

การวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) เป็นการศึกษาสภาพความเป็นอยู่ของท้องถิ่น หรือ ปรากฏการณ์อันใดอันหนึ่ง เพื่อให้ทราบข้อเท็จจริงของสภาพท้องถิ่นนั้น การวิจัยต้องอาศัยความร่วมมือของชุมชนท้องถิ่นเป็นอย่างมากในการให้ข้อมูลที่ตรงกับสภาพจริง ตัวอย่างเช่น การสำรวจทุนการสังคมของหมู่บ้าน ในการสำรวจทุนทางสังคมของหมู่บ้าน จะมีตัวแปรแยกย่อยเป็น 4 ประเด็น คือ ทุนทางสิ่งแวดล้อม ทุนทางวัฒนธรรม ทุนด้านการเงินทุนปัญญา สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ อาจจะนำมาใช้ในการกำหนดจุดแข็งและจุดอ่อนของหมู่บ้าน และ ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ ควรได้มาโดยใช้หลักการวิจัยประกอบสำหรับการวิเคราะห์โอกาสและแรงกดดันของหมู่บ้าน ได้แก่ การสำรวจความต้องการของตลาดภายนอกต่อผลิตภัณฑ์ของหมู่บ้าน หรือ การสำรวจปัจจัยนำเข้าที่ติดจากหมู่บ้านอื่นๆ เพื่อนำมาใช้ในการส่งเสริมอาชีพในหมู่บ้าน เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นการวิจัยในรูปแบบหนึ่ง กล่าวโดยสรุป การดำเนินกิจกรรม SWOT ให้ได้ข้อสรุปที่มีคุณค่าจำเป็นต้องกระทำในลักษณะการวิจัย จะเป็นการดีถ้าหากประชาชนส่วนมากในท้องถิ่นมีส่วนร่วมด้วย

2.1.5 มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน

มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.) หมายถึง ข้อกำหนดคุณลักษณะของผลิตภัณฑ์ที่ผลิตโดยชุมชน เป็นข้อกำหนดที่ไม่ยุ่งยาก ซับซ้อน เหมาะกับสภาพการผลิตของชุมชน

แนวคิดของมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน

1. เป็นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยสู่สากล (Local Yet Global)
2. เกิดมาจากหลักการพึ่งตนเอง และการคิดอย่างสร้างสรรค์ของชุมชนการตัดสินใจและพัฒนาผลิตภัณฑ์ร่วมกันให้เกิดเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นที่มีคุณค่าและสามารถสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน
3. เป็นการผลักดันผลิตภัณฑ์ดีเด่นที่ผ่านการคัดเลือกจาก กอ.นตผ. แห่งชาติให้เข้าสู่การผลิต ที่มีมาตรฐานและได้รับการรับรองคุณภาพผลิตภัณฑ์
4. เป็นการสร้างผลิตภัณฑ์โดยใช้แรงงานและทรัพยากรในท้องถิ่น

ความเป็นมาของ “มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน”

ในปัจจุบัน ผู้ประกอบการภายในประเทศมีอยู่หลายระดับ ทั้งที่เป็นผู้ประกอบการขนาดใหญ่ ขนาดกลางและขนาดเล็กหรือขนาดย่อม ผู้ประกอบการบางระดับสามารถผลิตสินค้าเพื่อส่งออก แต่ยังมีเป็นจำนวนมากที่เป็นผู้ประกอบการขนาดย่อมระดับพื้นบ้านหรือชุมชน ซึ่งควรมีการส่งเสริมให้มีการพัฒนาระดับการผลิตให้เป็นที่ยอมรับ กระทรวงอุตสาหกรรม จึงได้มอบหมายให้สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมจัดทำโครงการมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนขึ้น เพื่อรองรับการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ชุมชน ก่อนที่จะมีการพัฒนาปรับปรุงระดับคุณภาพให้เข้าสู่มาตรฐานระดับประเทศและระดับสากลต่อไปซึ่งโครงการนี้ก็สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลที่ได้จัดตั้งโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

โครงการมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนจะสนับสนุนในด้านการกำหนดมาตรฐานและการรับรองคุณภาพผลิตภัณฑ์ที่ได้จากโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เพื่อให้ผลิตภัณฑ์เป็นที่ยอมรับและสามารถประกันคุณภาพให้กับผู้บริโภค ซึ่งเป็นแนวทางที่เชื่อมโยงผลิตภัณฑ์จากชุมชนสู่ตลาดผู้บริโภคทั้งในประเทศและต่างประเทศต่อไป

มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน กำหนดขึ้นเพื่อ

1. ส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพของผลิตภัณฑ์ชุมชนให้ได้รับการรับรอง และแสดงเครื่องหมายรับรอง

2. ส่งเสริมด้านการตลาดของผลิตภัณฑ์ ให้เป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลายและสร้างความมั่นใจให้กับผู้ผลิตระดับชุมชนในด้านเกณฑ์คุณภาพและการทำตลาดจนผู้บริโภคในการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ชุมชน ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

3. มุ่งเน้นให้มีการพัฒนาแบบยั่งยืน โดยยกระดับคุณภาพผลิตภัณฑ์ชุมชนให้ เป็นไปตามมาตรฐานทั้งในระดับประเทศ และระดับสากล

สมอ. ดำเนินการอย่างไร

1. กำหนดมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน

จัดทำข้อกำหนดที่เหมาะสมกับผลิตภัณฑ์ชุมชนและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยมีแนวทางปฏิบัติที่ไม่ซับซ้อน และสอดคล้องกับวิธีการผลิตของผู้ผลิตในชุมชน โดยเน้นให้เกิดการนำไปปฏิบัติได้โดยง่าย

2. การรับรองคุณภาพผลิตภัณฑ์ชุมชน

สมอ. จะให้การรับรองด้วยการให้แสดงเครื่องหมายมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและเมื่อให้การรับรองแล้วจะตรวจติดตามผล โดยการเก็บตัวอย่างมาทดสอบสำหรับค่าใช้จ่ายในการทดสอบตัวอย่าง ทางโครงการ ฯ จะให้การสนับสนุนทั้งหมด

3. การพัฒนาผู้ผลิตในชุมชน

กรณีมีปัญหาในการทำผลิตภัณฑ์ชุมชนตามมาตรฐาน สมอ. จะส่งผู้ชำนาญการเข้าไปให้ความรู้โดยการฝึกอบรมและให้คำปรึกษาแนะนำ ณ สถานที่ที่ผลิต จนมีขีดความสามารถและมีความพร้อมในการขอการรับรอง

4. การส่งเสริมประชาสัมพันธ์

สมอ. จะสร้างการรับรู้เพื่อให้รู้จักและเกิดความตระหนัก ในเรื่องมาตรฐานคุณภาพผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ และสร้างแรงจูงใจยกย่องผลิตภัณฑ์ชาวบ้านที่ได้รับการรับรอง ทำให้ผู้บริโภคเกิดภาพลักษณ์ที่ดีว่าเป็นผลิตภัณฑ์คุณภาพได้มาตรฐาน เทียบเคียงผลิตภัณฑ์แบรนด์เนมทั้งหลาย

การรับรองคุณภาพผลิตภัณฑ์ชุมชน

การรับรองคุณภาพผลิตภัณฑ์ชุมชน คืออะไร

การรับรองคุณภาพผลิตภัณฑ์ชุมชน หมายถึง การให้การรับรองคุณภาพผลิตภัณฑ์ชุมชนของผู้ผลิตในชุมชนที่เกิดจากการรวมกลุ่มกันประกอบกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งหรือชุมชนใน โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ที่ผ่านการคัดเลือกจากจังหวัดและ/หรือหน่วยงาน

ที่เกี่ยวข้องตามมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนที่สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม ได้ประกาศกำหนดไว้ และจะแสดงเครื่องหมายมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนกับผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการรับรอง

ใครขอการรับรอง

- ผู้ผลิตในชุมชนของโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ที่ได้รับการคัดเลือกจากคณะกรรมการอำนวยการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ (กอ.นจผ.) หรือ
- กลุ่มหรือสมาชิกของกลุ่มเกษตร กลุ่มสหกรณ์ หรือกลุ่มอื่นๆ ตามกฎหมายวิสาหกิจชุมชน เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มอาชีพก้าวหน้า กลุ่มธรรมชาติ เป็นต้น

ได้รับรองแล้วได้อะไร

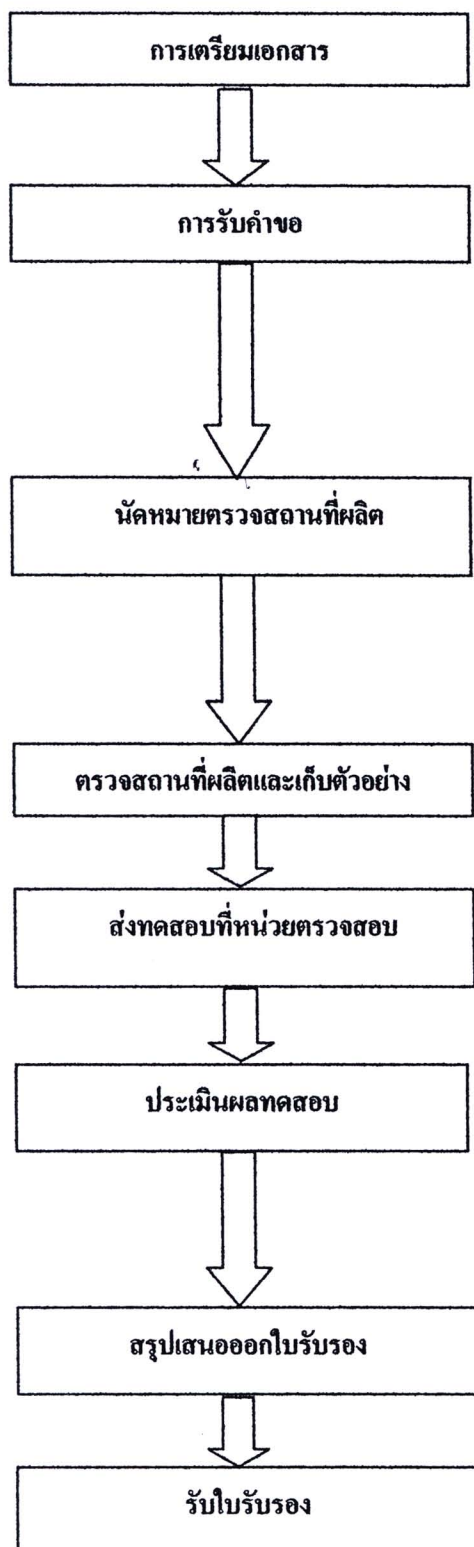
1. พัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนให้มีคุณภาพ และมีมาตรฐานผลิตที่ดียิ่งขึ้น
2. ส่งเสริมด้านการตลาดโดยมีเครื่องหมายมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนรับรอง
3. สนับสนุนการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน ให้เป็นที่แพร่หลายเป็นที่นิยมของผู้บริโภค
4. เป็นสิ่งยืนยันและถือเป็นหลักประกันด้านคุณภาพ ที่เพิ่มความเชื่อถือแก่ผู้ซื้อทั้งในประเทศและตลาดต่างประเทศ
5. ช่วยสร้างภาพลักษณ์ที่ดีต่อผลิตภัณฑ์ชุมชน
6. เพิ่มศักยภาพการแข่งขันและสร้างรายได้แก่ผู้ผลิตชุมชน เสริมสร้างเศรษฐกิจระดับรากหญ้าให้มีความแข็งแรง มีการพัฒนาแบบยั่งยืน

การขอการรับรอง

ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ทั้งสิ้น ทั้งนี้ สามารถยื่นคำขอต่อสำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม หรือ สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัด หรือ จังหวัด พร้อมหลักฐานและเอกสารต่าง ๆ ตามแบบที่สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมกำหนด และมีขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน

ขั้นตอนการขอใบรับรอง

กิจกรรมของผู้ยื่นคำขอ

- ขอรับแบบคำขอและข้อแนะนำในการกรอกคำขอ
- พิจารณาขีดความสามารถและความพร้อมในการยื่นคำขอ
- สอบถามรายละเอียดข้อสงสัยกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง
- กรอกรายละเอียดในแบบคำขอ (มช.1)
- แนบหลักฐานเอกสารที่เกี่ยวข้อง
- เตรียมความพร้อมสำหรับการตรวจสอบสถานที่ผลิตและตัวอย่าง
- รอรับการโทรนัดหมายและกำหนดผู้ประสานกับสมอ.
- จัดเตรียมตัวอย่าง
- รอรับแจ้งผลทดสอบ (กรณีผลไม่ผ่านให้ปรับปรุงคุณภาพผลิตภัณฑ์และจะเก็บตัวอย่างส่งตรวจสอบเป็นครั้งที่ 2)
- รอรับแจ้งการรับใบรับรอง
- รับการปฏิบัติตามเงื่อนไขในการออกใบรับรอง

การได้รับการรับรอง

1. ผู้ยื่นคำขอต้องผ่านการตรวจประเมินสถานที่ผลิต และผลิตภัณฑ์ที่ต้องมีคุณภาพ เป็นไปตามมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนที่กำหนด
 2. ใบรับรองมีอายุ 3 ปี นับตั้งแต่วันที่ระบุในใบรับรอง
 3. การต่ออายุใบรับรองหรือการออกใบรับรองฉบับใหม่ ให้ผู้ยื่นคำขอ
- ดำเนินการตามกระบวนการขอการรับรองใหม่

เงื่อนไขเมื่อได้รับการรับรอง

ผู้ได้รับการรับรองต้องรักษาซึ่งคุณภาพตามมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนที่กำหนดไว้ ตลอดระยะเวลาที่ได้รับการรับรอง โดยสำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมจะทำการตรวจติดตามผล อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง

การยกเลิกการรับรอง

สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมจะยกเลิกใบรับรองกรณีใดกรณีหนึ่งดังต่อไปนี้

1. ผลิตภัณฑ์ที่ตรวจสอบไม่เป็นไปตามมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน 2 ครั้งติดต่อกัน
2. ผู้ได้รับการรับรองขอยกเลิกใบรับรอง
3. มีการประกาศแก้ไขหรือยกเลิกมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนเรื่องที่กำหนดไว้
4. เมื่อใบรับรองครบอายุ 3 ปี นับจากวันที่ได้รับการรับรอง
5. กรณีมีการกระทำอันเป็นการฝ่าฝืน หรือไม่ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ กำหนด เช่น การอวดอ้างเกินความเป็นจริง โฆษณาการได้รับการรับรองครอบคลุมรวมถึงผลิตภัณฑ์ที่ไม่ได้รับการรับรอง

ข้อแนะนำสำหรับผู้รับใบรับรองให้แสดงเครื่องหมายมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน

1. ทั่วไป

เอกสารฉบับนี้ใช้ประกอบการได้รับใบรับรอง ให้แสดงเครื่องหมายผลิตภัณฑ์ชุมชนซึ่งสำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม (สมอ.) ได้ตรวจสอบการขอรับรองและคณะกรรมการมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (กมช.) ได้ออกใบรับรองโดยมีเงื่อนไขให้ผู้รับใบรับรองปฏิบัติตามเอกสารที่แนบข้างต้น

2. ค่าใช้จ่าย

ผู้รับใบรับรองไม่ต้องชำระค่าใช้จ่าย ดังนี้

2.1 ค่าใช้จ่ายในการตรวจสอบผลิตภัณฑ์ชุมชน (ตัวอย่าง)

2.2 ค่าตัวอย่างผลิตภัณฑ์ชุมชนที่เก็บจากสถานที่จำหน่าย

2.3 ค่านำส่งตัวอย่าง

3. การแสดงเครื่องหมายมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน

3.1 ผู้รับใบรับรองต้องแสดงเครื่องหมายมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนกับผลิตภัณฑ์ชุมชนที่เป็นไปตามมาตรฐานเท่านั้น

3.2 การแสดงเครื่องหมายมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนการทำเครื่องหมาย และ
ฉลาก

3.2.1 การแสดงเครื่องหมายมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน ให้ปฏิบัติตาม
หลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดแนบท้าย

3.2.2 การทำเครื่องหมายและฉลากต้องมีข้อความครบถ้วนตามที่กำหนดไว้
ในมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและได้รับความเห็นชอบจาก สมอ.

3.2.3 ระยะเวลาในการแสดงเครื่องหมายมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน ให้
เป็นไปตามเงื่อนไขที่กำหนด

4. การตรวจสอบสถานที่ผลิตและเก็บตัวอย่างเพื่อตรวจสอบของ สมอ.

4.1 ในการควบคุมการใช้เครื่องหมายมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน สมอ. จะได้
ส่งพนักงานเจ้าหน้าที่มาตรวจสอบสถานที่ผลิตเป็นครั้งคราวและเก็บตัวอย่างจากสถานที่ผลิต หรือจาก
แหล่งจำหน่ายไปตรวจสอบ

4.2 การมาตรวจสอบสถานที่ผลิต เพื่อดูการทำและการใช้เครื่องหมายมาตรฐาน
ผลิตภัณฑ์ชุมชน สมอ. จะไม่แจ้งให้ผู้รับใบรับรองทราบล่วงหน้า ยกเว้นบางกรณี

4.3 พนักงานเจ้าหน้าที่ที่มาตรวจสอบสถานที่ผลิต ต้องแสดงบัตรประจำตัวเจ้าหน้าที่
ของสถานที่ผลิตทุกครั้ง

4.4 ในการตรวจสอบสถานที่ผลิต และเก็บตัวอย่างพนักงานเจ้าหน้าที่จะดำเนินการ
ดังนี้

4.4.1 การตรวจสอบสถานที่ผลิต

4.4.1.1 ตรวจสอบวิธีการทำ การใช้เครื่องหมายมาตรฐานผลิตภัณฑ์
ชุมชนของสถานที่ผลิต

4.4.1.2 พนักงานเจ้าหน้าที่จะแจ้งผลการตรวจสอบตัวอย่าง ที่เก็บไป
ตรวจสอบในครั้งก่อน (ถ้ามี)

4.4.2 การเก็บตัวอย่าง

4.4.2.1 พนักงานเจ้าหน้าที่จะเก็บตัวอย่างตามวิธีการ และจำนวน
ตามที่กำหนดในมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน แต่อาจเก็บตัวอย่างเพิ่มขึ้น ในกรณีดังต่อไปนี้

- (1) ใช้เป็นตัวอย่างอ้างอิง
- (2) เพื่อแบ่งส่งหน่วยตรวจสอบมากกว่า ๑ หน่วยขึ้นไป
(กรณีที่หน่วยตรวจสอบเดียวไม่สามารถตรวจสอบได้ครบทุกรายการ ตามที่มาตรฐานผลิตภัณฑ์
ชุมชนกำหนด)

4.4.2.2 พนักงานเจ้าหน้าที่จะออกใบรับ - นำส่งตัวอย่างของ สมอ.
ให้สถานที่ผลิตทุกครั้งที่มีการเก็บตัวอย่าง และจะให้เจ้าหน้าที่ของสถานที่ผลิตลงนามจ่ายตัวอย่าง
ในใบรับ-นำส่งตัวอย่างด้วย ในบางกรณีการนำส่งตัวอย่างพนักงานเจ้าหน้าที่อาจขอให้ผู้รับ
ใบรับรองนำส่งตัวอย่างให้ สมอ. หรือหน่วยตรวจสอบก็ได้

4.5 การตรวจสอบผลิตภัณฑ์

สมอ.จะส่งตัวอย่างที่เก็บจากแหล่งต่างๆให้หน่วยตรวจสอบเพื่อตรวจสอบ
และแจ้งผลการตรวจสอบให้ผู้ได้รับการรับรองทราบภายหลัง

5. การเลิกประกอบกิจการ ผู้รับใบรับรองต้องแจ้งเป็นหนังสือให้ สมอ. ทราบ
ภายในสามสิบวันนับแต่วันเลิกกิจการ

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ไชยวัตร พวงธนสารและคณะ (2537) ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากกระดาศ
สา” ในการศึกษาหวัข้อการออกแบบผลิตภัณฑ์จากกระดาศสาและศึกษาเทคนิคการผลิต พบว่า
ประเภทหรือลักษณะของผลิตภัณฑ์ที่ลดกรรมจากกระดาศสาที่จะคัดเลือกมาทำการผลิตและ
ทดลองตลาดแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทด้วยกัน คือ

- (1) เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีการจำหน่ายอยู่แล้วในตลาดและมีศักยภาพสูง แต่คุณภาพ
ในด้านความปราณีต ความสวยงาม ยังอยู่ในขั้นที่ควรได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น
- (2) เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพดีอยู่แล้ว แต่ยังขาดการออกแบบที่ สวยงาม ที่
จะดึงดูดให้ผู้บริโภคตัดสินใจซื้อ

(3) เป็นการออกแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ที่ยังไม่มีการจำหน่ายในท้องตลาดปัจจุบัน การศึกษาวิจัยในขั้นตอนนี้ ได้ทำการทดลองผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากกระดาษสารที่มีศักยภาพสูง แลคัดเลือกไว้เป็นสินค้าเพื่อการทดลองตลาด โดยมีการออกแบบและศึกษาเทคนิคการผลิตดังต่อไปนี้

- กระดาษห่อของขวัญ มีหลายประเภท คือ กระดาษสีแบบเรียบ กระดาษสีข้อมยับ กระดาษแซมเส้นใย กระดาษพ่นสี และ กระดาษลายพิมพ์ซิลค์สกรีน เป็นต้น
- กระดาษเขียนจดหมายพร้อมซอง เป็นกระดาษสีอ่อนชนิดบาง มีทั้งแบบเรียบ และชนิดบรรจุดอกไม้ใบไม้แห้งลงไปด้วย
- กระดาษพิมพ์นามบัตร ผลิตโดยใช้กรรมวิธีผลิตกระดาษสารที่พัฒนาแล้ว ได้กระดาษที่มีความเรียบ ความหนาบางและคุณภาพที่สม่ำเสมอ
- การ์ดอวยพร มีทั้งขนาดใหญ่ ทั้งเป็นแบบที่ตกแต่งด้วย กระดาษสาฉีกแปะเป็นภาพต่างๆ และเป็นที่ประดับด้วยดอกไม้แห้ง และขนาดเล็กตกแต่งด้วยกระดาษสาฉีกแปะ
 - เครื่องแขวนประดับฝาผนัง
 - กล่องบรรจุของกรูด้วยกระดาษสา และตกแต่งลวดลายต่างๆ ด้วยลูกไม้
 - ตุ๊กตารูปสัตว์ ขึ้นรูปและตกแต่งด้วยกระดาษสา
 - ภาพประดับฝาผนัง ตกแต่ง เป็นลวดลายด้วยกระดาษสา
 - พัดกระดาษสา ตกแต่งเป็นลวดลายด้วยกระดาษสา
 - ดอกไม้และผลไม้ ขึ้นรูปด้วยกระดาษสา
 - เบาะรองนั่ง

เทียมศิริ และ ศิริสาร(2532) ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปอสา” พบว่า ปัญหาทางด้านเทคนิคที่กระดาษสาไทยยังไม่ได้คุณภาพตามมาตรฐานสากล สามารถแยกได้ ดังนี้

- วัตถุดิบมีลักษณะไม่สม่ำเสมอ วัตถุดิบของการทำกระดาษสาคือ เปลือกสา ซึ่งได้มาจากต้นสา ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ไม่มีการปลูกเป็นแหล่งใหญ่การเลือกตัดและลอกเปลือกมาใช้ได้มาจากต้นสา ที่มีอายุไม่เท่ากันทำให้เกิดความแตกต่างในเรื่องความหนาของเปลือกและความกระด้างของเส้นใย เมื่อนำไปต้มจะได้เยื่อที่สุกไม่เท่ากัน

- ลักษณะของกระดาษไม่สม่ำเสมอ กระดาษสาไทยผลิตกันอยู่ทั่วไปทางภาคเหนือขณะนี้ มีลักษณะหนาบาง บางบ้าง มีเส้นใยปะปนอยู่ทั่วไป บางครั้งมีรอยขาดเป็นรู ลักษณะต่างๆเหล่านี้เนื่องมาจากการกระจายตัวของเยื่อไม่ดีพอ อาจเกิดขึ้นได้ทั้งวัตถุดิบและขั้นตอนการผลิตเยื่อ การใช้แรงคนตีเยื่อให้นุ่มและกระจายตัวไม่สม่ำเสมอ เป็นต้น

- การเกิดรอยตะแกรงบนแผ่นกระดาษ เนื่องจากกระบวนการผลิตกระดาษสาไทยมีการตากกระดาษให้แห้งบนตะแกรงตากแผ่น ทำให้เมื่อลอกกระดาษที่แห้งแล้วออกมาจากตะแกรงจะมีรอยตะแกรงติดอยู่ด้วย ลักษณะเช่นนี้วงการกระดาษสาญี่ปุ่นถือว่าเป็นรอยบกพร่อง ซึ่งไม่ต้องการให้ปรากฏบนแผ่นกระดาษ

- ความสกปรกบนแผ่นกระดาษ เกิดขึ้นเนื่องจากการขาดแคลนน้ำล้างเชื้อภายหลังการต้มกับขี้เถ้าจนสุกดีแล้ว การไม่เปลี่ยนน้ำในถังละลายเชื้อเพื่อตากแผ่นเกิดการหมักหมมจนเน่าและมีสิ่งแปลกปลอมปะปนมาก นอกจากนี้ยังมีฝุ่นเนื่องจากการตากตะแกรงไว้กับพื้นดินกลางแจ้งอีกด้วย

นัยนา นิยมวันและคณะ (2537) ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการผลิตกระดาษสาแบบครบวงจร” พบว่า การผลิตผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากกระดาษสา ในปัจจุบันได้มีการใช้กระดาษสากันอย่างค่อนข้างแพร่หลายในเขตภาคเหนือ ซึ่งเป็นแหล่งวัตถุดิบ และในเขตกรุงเทพมหานครซึ่งเป็นแหล่งการจำหน่ายที่สำคัญ ลักษณะการใช้งานกระดาษสาในอดีต นิยมใช้ทำแบบเสื้อ กระดาษห่อของ ร่ม และ ว่าว เป็นต้น และได้เริ่มมีการพัฒนาการใช้ประโยชน์กระดาษสาทั้งทางด้านรูปแบบและคุณภาพ เมื่อ 2-3 ปีที่ผ่านมาเท่านั้น โดยได้มีการนำมาใช้ในงานหัตถกรรมต่างๆ แพร่หลายมากขึ้น เช่น ทำดอกไม้ประดิษฐ์ การ์ดอวยพร กระดาษห่อของขวัญ ซองและกระดาษเขียนจดหมาย ภาพเขียน ว่าว สมุดบันทึกและอื่นๆ

สำหรับลักษณะการผลิตจะมีทั้งการผลิตเพื่อการส่งออก และเพื่อจำหน่ายในประเทศ โดยการผลิตในระดับโรงงานส่วนใหญ่แล้วจะผลิตเฉพาะดอกไม้ประดิษฐ์ และดำเนินการส่งออกไปยังต่างประเทศเอง ในส่วนของผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากกระดาษสาชนิดอื่นๆ เช่น ตุ๊กตา โมบาย การ์ดอวยพร ผลิตภัณฑ์ขึ้นรูปด้วยกระดาษสา ภาพวาดต่างๆ และอื่นๆ ส่วนใหญ่แล้วจะมีการผลิตในระดับครัวเรือน โดยมีจำหน่ายทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ

อย่างไรก็ดี ในระยะ 1-2 ปีที่ผ่านมา พบว่า มีผู้ผลิตในระดับครัวเรือนจำนวนมาก ได้เริ่มทำการผลิตเพื่อการส่งออกมาขึ้น โดยเมื่อผู้ส่งออกได้รับการสั่งซื้อจากต่างประเทศแล้ว ก็จะทำตัวอย่างผลิตมาให้ผู้ผลิตรายย่อยในระดับครัวเรือนทดลองทำการผลิตพร้อมทั้งทำการตกลงในเรื่องระยะในการผลิต และราคาของผลิตภัณฑ์ ซึ่งถ้าทุกอย่างเป็นที่พอใจของทั้ง 2 ฝ่าย ก็จะทำการตกลงว่าจ้างการผลิตต่อไป

ส่วนปัญหาของการผลิตผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากกระดาษสา ส่วนใหญ่จะเกิดกับผู้ผลิตรายย่อย เนื่องจากปริมาณในการผลิตในแต่ละครั้งมีจำนวนไม่มาก ทำให้ไม่เกิดการประหยัดจากขนาด (economy of scale) จึงมีผลทำให้ต้นทุนการผลิตอยู่ในระดับสูง รูปแบบของการผลิตในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นปัญหาด้านโครงสร้างที่น่าจะดำเนินการแก้ไข เพื่อเป็นการสนับสนุนให้อุตสาหกรรมการผลิตผลิตภัณฑ์จากกระดาษสาเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่องและสอดคล้องกับภาวะ

กับการกวดำรับซื้อจากทั้งผู้ส่งออกเอง และจากประเทศผู้นำเข้า ปัญหาอื่นที่สำคัญของการผลิตที่ได้จากการสำรวจ พอจะสรุปได้ดังนี้

- ในการผลิต ผู้ผลิตส่วนใหญ่ขาดการออกแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ โดยเฉพาะผู้ผลิตรายย่อย ทำให้ปริมาณการจำหน่ายมีไม่มากและถูกจำกัด

- ผู้ผลิตไม่มีการบริหารการผลิตอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เกิดจากไม่มีการแบ่งหน้าที่การทำงานตามถนัดของแต่ละบุคคล ดังนั้นทักษะในการทำงานจึงไม่เกิดขึ้นส่งผลให้ไม่สามารถทำการผลิตในปริมาณมากๆ ได้

- การผลิตมีแรงงานที่มีฝีมือ เนื่องจากผลิตภัณฑ์หัตถกรรมบางอย่างจำเป็นต้องใช้แรงงานที่มีความสามารถพิเศษ แต่ในปัจจุบันแรงงานที่มีฝีมือในประเทศมีจำนวนน้อยไม่เพียงพอต่อความต้องการ

- การผลิตในระดับครัวเรือนรายย่อย ขาดการควบคุมคุณภาพและเทคนิคในการผลิต ทำให้ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตออกมา มีมาตรฐานที่ไม่เท่าเทียมกันส่งผลให้เกิดการปฏิเสธการผลิต ทำให้ตลาดขาดความแน่นอน

- การผลิตในปริมาณมาก ขาดแคลนวัตถุดิบ เนื่องจากวัตถุดิบบางอย่างจะหาซื้อได้ยากในท้องถิ่นที่มีการผลิตผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากกระดาษสา จึงต้องซื้อวัตถุดิบในราคาสูง ส่งผลให้ต้นทุนในการผลิตเพิ่มขึ้นมาโดยตลอด

- วัตถุดิบที่สำคัญที่สุดคือ เปลือกสา ซึ่งแต่เดิมสามารถหาได้โดยง่าย แต่ปัจจุบันเมื่อความต้องการเพิ่มสูงขึ้น ทำให้เกิดการขาดแคลนเปลือกสา เนื่องจากต้นเตยโตไม่ทัน ราคาเปลือกสาเริ่มมีแนวโน้มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง

อรศิริ เสมรสุด (2545) ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนากระดาษสาเพื่อการพิมพ์และการนำไปใช้ประโยชน์” โดยการศึกษา การใส่สารซึมและฟิลเลอร์ การเคลือบการซึม การประเมินคุณภาพผลิตภัณฑ์ที่ผ่านการพัฒนาแล้ว การเก็บรักษากระดาษเคลือบกันซึมในสภาวะเร่ง และการทดสอบการยอมรับจากผู้บริโภค พบว่า

- เปลือกสามีปริมาณความชื้นร้อยละ 10.06 ปริมาณเถ้าร้อยละ 4.10 ความขาวสว่างร้อยละ 22.49 มีสีน้ำตาลอ่อน

- การใส่สารกันซึมและฟิลเลอร์จะช่วยปรับปรุงความสามารถในการต้านทานน้ำและคุณสมบัติเชิงแสงของกระดาษ การเติมฟิลเลอร์จะทำให้คุณสมบัติทางกายภาพ ได้แก่ ความต้านทานแรงดันตะกั่ว การต้านทานแรงดึงและการต้านทานแรงฉีกกลดลงอย่างมีนัยสำคัญ ปริมาณที่เหมาะสมของสารกันซึมและฟิลเลอร์สำหรับกระดาษสา คือ Alkyl ketone dimmer ร้อยละ 0.5 และแคลเซียมคาร์บอเนตร้อยละ 20 ของน้ำหนักเยื่อ

- การเคลือบกันน้ำด้วยสารละลายไคโตแซนร้อยละ 1 ในกรดอะซิติก ความเข้มข้นร้อยละ 0.5 น้ำหนักโดยปริมาตร ช่วยปรับปรุงคุณสมบัติทางการพิมพ์ ได้แก่ ความเรียบ การดูดซึมน้ำ การดูดซึมน้ำมัน ความแข็งแรงผิวได้ดีที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับ การเคลือบด้วยเคลือบแป้งคัดแปรออกซิไดซ์แคทอิก และแป้งคัดแปรออกซิไดซ์ การผสมไคโตแซนกับแป้งคัดแปรออกซิไดซ์แคทอิกในอัตราส่วนแป้งต่อไคโตแซน 100 ต่อ 0.8 จะช่วยลดต้นทุนและสามารถผลิตกระดาษสาเพื่อใช้ในการงานพิมพ์และเขียน การทดสอบคุณภาพทางการพิมพ์พบว่า กระดาษที่พัฒนาสามารถใช้ในการพิมพ์ระบบซิลค์สกรีนและพิมพ์ระบบออฟเซตแบบสีเดียวได้

- เมื่อเก็บรักษาในสภาวะเร่งอุณหภูมิและความชื้นสัมพัทธ์ กระดาษสาเคลือบไคโตแซนจะมีความเปลี่ยนแปลงคุณสมบัติทางกายภาพและเคมี ได้แก่ การต้านทานการพับ การต้านทานการฉีก ความขาวสว่าง สีเหลือง และ Degree of polymerization รวดเร็วกว่ากระดาษสาเคลือบแป้งคัดแปรออกซิไดซ์แคทอิกผสมไคโตแซน และกระดาษสาที่ไม่เคลือบผิว

- การทดสอบการยอมรับของผู้บริโภคเป้าหมายคือนามบัตรจากกระดาษสา พบว่าความชอบรวมอยู่ในระดับปานกลางถึงชอบมาก

